

УДК 904.25(477.53)“653”

Я. В. Володарець-Урбанович, О. В. Сидоренко

БРОНЗОВІ ТА СВИНЦЕВО-ОЛОВ'ЯНИСТІ ПРИКРАСИ ІЗ ХИТЦІВСЬКОГО СКАРБУ РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧАСУ

У статті йдеться про обстеження місця знахідки скарбу пеньківської культури, що належить до дніпровської групи скарбів кола Мартинівки. Комплекс виявлений в 2010 р. поблизу с. Хитці Лубенського району (нині – Миргородського) Полтавської області, що на р. Сула. Публікуються бронзові та свинцево-олов'яністі прикраси із цього комплексу, що були виявлені у відвалах грабіжницького шурфу. Предсталені квадратною підвіскою, рурочками-пронизками та різного роду нашивками.

Ключові слова: раннє середньовіччя, V – VII ст., скарби кола Мартинівки, пеньківська культура, бронзоліварне виробництво, відливки, формочки.

Вступ¹. В 2010 р. на інтернет сайтах грабіжників археологічного спадку з'явилася інформація про знахідку скарбу епохи раннього середньовіччя, що належить до складу першої хронологічної групи дніпровських комплексів за О. О. Щегловою (Щеглова 1990; Гавритухин, Щеглова 1996). На форумах знахідка отримала назву «Лубенський» скарб². Зокрема, інформація про цей скарб ввійшла до видання «Каталог случайных археологических находок», редаговане І. А. Бажаном (Бажан 2011, с. 119 – 125), щоправда авторові невідомо звідки походить цей скарб. Ми використовуємо термін «Хитцівський» скарб, для більш точної локалізації комплексу.

За інформацією М. Є. Левади, скарб зберіг свою цілісність і знаходиться в одній із приватних колекцій в м. Харкові. Хоча О. Б. Супрунен-

1 Ми вже публікували попереднє повідомлення щодо цього комплексу (Володарець-Урбанович, Сидоренко 2016); також уже були опубліковані та проаналізовані деякі знахідки із його складу (Володарець-Урбанович 2018а; 2018с; 2021; Володарець-Урбанович, Нестеровський 2022).

2 Взимку чи на початку березня 2010 р. в Лубенському р-ні грабіжники виявили ще один комплекс VII ст. н. е., що на форумах також отримав назву «Лубенський» скарб.

Також І. В. Кракало опублікувала знахідки скарбошукачів, які дослідниця назвала «Лубенський» скарб. Серед речей присутні сережки пастирського кола, браслети та перстень аналогічний із Перещепинського комплексу (Кракало 2011, с. 87 – 90). Однак, О. В. Комар піддає сумніву походження даних речей з околиць Лубен та той факт, що ці речі виявлені в одному комплексі. За його словами ці артефакти продавалися на антикварному ринку у Києві і за легендою походили із різних місць. Пізніше вони був штучно об'єднані, задля підвищення ціни. Знахідки зберігаються в приватній колекції в м. Кременчук.

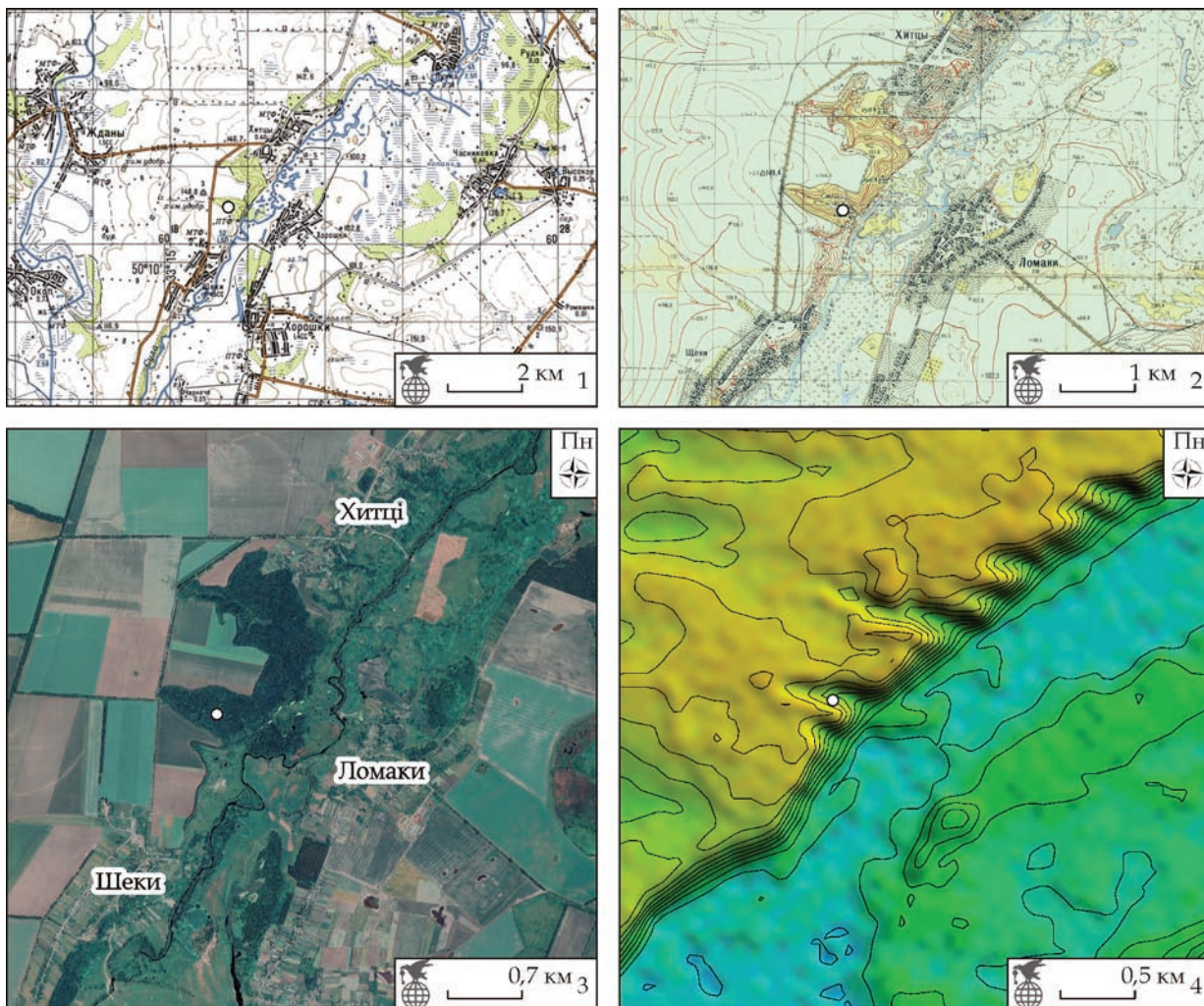

Рис. 1. Місце знахідки Хитцівського скарбу: 1 – місцезнаходження на карті (основа Лубни, М-36-55, М 1: 100000); 2 – місцезнаходження на карті (основа Х-43-62-Б-а, М 1: 25000); 3 – місцезнаходження на карті (основа космознімок Google); 4 – об'ємне зображення долини Сули в районі сс. Хитці і Шеки (основа Shuttle Radar Topographic Mission)

ко стверджує, що цей скарб чи його частина потрапили до приватної колекції в м. Кременчук³.

Опис знахідок Хитцівського скарбу⁴. Загалом відомо, що скарб знаходився в амфорі, горловина якої була відбита ще в давнину. Виявлено дев'ять пальчастих фібул дніпровського типу, одна з яких обламана, мала трьохпальчаста фібула, одна залізна фібула (візантійська або широкоплатівчата)⁵, вісім браслетів із розширеними потовщеними кінцями, два браслети із закінченнями у вигляді «змійних голівок», зв'язка дротяних браслетів (?), сім дротяних перстнів, одне скроневе кільце та два спіральні завитки від скроневих кілець чи двоспіральних підвісок, 14 квадрат-

3 Не виключено, що через таку кількість «комплексів», що отримали назву «Лубенський» скарб сталася плутанина.

4 Опис знахідок зроблено за фотографіями, які були передані через «посередників» від авторів знахідки. Деякі фотографії опублікував І. А. Бажан (Бажан 2011, с. 119–125).

5 Залісні фібули у ранньосередньовічних слов'ян відомі, хоча і в невеликій кількості, в тому числі в Посуллі: із поселення у с. Хитці, уроч. Шимберьово (Горюнов 1981, рис. 29: 13) та із Засулля-Мгару – залізна широкоплатівчата фібула дніпровської серії типу 2, варіанту б за І. О. Гавритухіним (Володарець-Урбанович 2015, с. 93, рис. 2: 6).

них підвісок кола «Козіївка / Нова Одеса» та їх уламки, два ланцюжки (один цілий, із прикріпленими до нього лунницями з простими трапецієподібними підвісками, інший — складається із двох частин, до однієї з яких прикріплені п'ять циліндричних дзвіночків), 43 трапецієподібних підвіски, три пари унікальних дзеркальних нашивок, значна кількість ворворок, рурочок-пронизок (прості гладенькі та спіральні), уламки накісника чи шумлячої підвіски⁶, прикрас із свинцево-олов'яністої бронзи (нашивні бляшки), підвіска із кігтя хижого птаха, морська мушля *Murex* sp. (?)⁷, намистини (близько 1,5 кг) та різного роду залізні вироби, в тому числі пряжка.

Місце знахідки. Скарб було виявлено між сс. Хитці та Шеки Шеківської сільської ради Миргородського району на р. Сула, в залісненому яру, недалеко від старого покинутого хутору, неподалік русла, утвореного весняними талими водами. Навпроти місця знахідки (по інший, правий берег струмка) розташована ферма (рис. 1).

В обстеженому яру культурних нашарувань не виявлено. Скоріш за все археологічних пам'яток тут немає. Ймовірно, мародерів цікавили знахідки часів Другої світової війни, тому вони зосередили свої пошуки на рясно вкритій воронками від снарядів ділянці.

Речі виявлені під час обстеження місця знахідки. Лубенський археолог-краєзнавець О. В. Сидоренко, на той момент співробітник Полтавської археологічної експедиції ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології Національної академії наук України отримав інформацію про точне місце знахідки і в квітні 2010 р. обстежив його. Після промивки і пересівання ґрунту з відвалу шурфу скарбошукачів (об'ємом близько двох мішків) було виявлено намистини та різного роду прикраси, що характерні для першої групи дніпровських скарбів за О. О. Щегловою.

Слід зазначити, що лише завдяки промивці⁸ грабіжницького відвалу вдалося виявити маленькі нашивні прикраси, частина з яких дотепер була відома лише за негативами на ливарних формочках (табл. 1).

Деталі намиста. Квадратні підвіски «Козіївка / Нова Одеса».

1. Бронзова квадратна підвіска, вирізана з платівки, прикрашена чотирма півкулями (права нижня із отвором), розташованими по кутах і двома смужками пресованих крапок-точок, вибитих пуансоном по краю. По центру нанесено свастику, вибиту пуансоном. Вушко у вигляді металевої стрічки прикріплене до підвіски заклепкою. Розміри пластини 5,7 × 6,3 см, довжина з вушком 6,8 см⁹ (рис. 2; 3).

6 Подібні вироби відомі в складі Козіївсько-Новоодеського (Корзухина 1996, с. 396, табл. 45: 4–6; Щеглова 1999, рис. 10), Суджа-Замостського (Кашкин, Родинкова 2010, рис. 5; Родинкова, Сапрыкина, Сычева 2018, рис. 4: 9–12) скарбів та могильнику Лучисте, склеп 10, шар 5, поховання 17 (Щеглова 1999, рис. 8; Щеглова, Родинкова 2003, с. 297; Хайредінова 2002, рис. 11; Айбабин, Хайредінова 2008, с. 85, табл. 52).

7 Визначення д. б. н., співробітника Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена В. В. Аністратенка (Володарець-Урбанович 2021, с. 245, табл. 1; 2).

8 Про промивку при археологічних дослідженнях див.: Захаров 2011; Горбаненко 2016. Скарб із Сухоносівки було виявлено частинами (Левада 2010). Після обстеження місця знахідки Брянського скарбу, у шурфі були виявлені знахідки із скарбу (Ахмедов, Обломский, Радюш 2015; Ахмедов и др. 2015). Частину скарбу із Суджи 1947 р. було виявлено лише у в 2007 чи 2008 р. (Родинкова 2012b, с. 194; Родинкова, Сапрыкина 2015, с. 40–41).

9 Можливо, одна із представлених на фотографіях скарбошукачів (Бажан 2011, рис. 6-16-20). Знахідка зберігається в колекції О. В. Сидоренка. Інші знахідки заплановано передати до Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

Таблиця 1. Відливки із Хитцівського скарбу 2010 р., аналогічні виробі та формочки для їх виготовлення

№ у статті	№ п/о *	Хитцівський скарб 2010 р.	Типологічне визначення **	Аналогічні відливки (а. к. — археологічний комплекс, г. — городище, ж. — житло, к. — курган, м. — поховання, р. — розкоп, ск. — скарб, сп. — споруда, я. — яма)	Формочки		
4	16 — 20	5 шт. із невеликим отвором	Окремі кільця (X, 18)	Окремі кільця та їх варіації	Заньки, Плітнесько, колекція ОАМ, Зимне, Бернашівка, ж. 36; Осечень, Камно, Білий Городок, Лукомль		
5	21 — 24	4 фрагменти					
6	25, 26	2 шт. у вигляді трубочки; по центру врізана лінія					
7	27	1 шт. у вигляді трубочки; розділене 2 врізними лініями					
8	28	4 шт. (круглі чи овальної форми), зливаються країями в одній площині в ряд	Ланцюготримач (XI, 37)			Бернашівка, ж. 36; Камно, Ізборг, Псков, Білий Городок, Лукомль	
9	29 — 32	4 шт. циліндричні чи округлі з наскрізними отворами	Великі випуклі нашівні бляшки (?) (VIII, 13)			Намистини	—
10	33	1 шт. круга зі свинцево-олов'янистої бронзи із незнятими ливарними швами					
11	34, 35	Із випуклою серединою	Великі випуклі нашівні бляшки (VIII, 13)			Маленькі круглі нашівні бляшки	Бернашівка, Семенки, Циркуни 13, Селіште, Чикалівка, Данченя, Ботошань, Додештль-Васлуй, Олександрівка 1, я. 64; Волоське, Новоселія, Тетерівка, сп. 12, Ходосівка, уроч. Козаків Яр, Заньки, Кузіна Гора, Зимне; Папротки Колонія, п. 29, Подол 3, Осечень, Воронич, Ізборськ, м. Арніко III, к. 6, п. 1, Д'яково, Камно, Земляне Городище у Старій Ладозі, Кузбайське г., Клїщина
12	36 — 50	Бляшки-розетки круглі з випуклою серединою, із «пелюстками» по краю у вигляді круглих псевдозернин	Розетки з шпирювкою по краю (VII, 31)	Козівсько-Новоодеський, Великобудівський, Хацьківський ск., Середнє Подніпров'я, Піски, а. к. Кордон, м. П'ятра-Фрекацей, п. Е 143; Земляне Городище у Старій Ладозі, г. Велетож, Акіньшинське, Хачево	Поєнига, Хачки, Велика Слобідка I, Штефанчел-Марь, Кузіна Гора, Коробові Хутори, Камно, Стара Ладога, Шухайлово, Пісковське городище, Ригуте, Огеля, Осичень, Аркіно III, к. 6, п. 1, Д'яково, Ізборськ		

		Бляшки-бантики	
13	51 – 60	Із 2 прямокутників (із зображенням 12 симетрично розташованих круглих виступів), з'єднаних ромбом (орнамент – з'єднані маленькі ромбики)	Бляшки-бантики (VIII, 8)
14	61 – 65	5 уламків від таких бляшок	Великобудівський ск.
15	66	Прямокутна нашивна; по центру округлий виступ; по боках на лицьовій частині невеликі заглиблення	Шичино 5, р. 2, я. 17
16	67 – 73	Здвоєні (великі – 7 цілих і 3 фр.) та строєні (малі – 27 шт.)	Здвоєні та строєні випуклі бляшки
17	74 – 77	Фрагменти здвоєних	Великобудівський і Козівсько-Новоодеський ск., Нікодимова
18	78 – 91	Строєні; із 3 округлих з'єднаних шариків	
19	92 – 103	Уламки від них	
20	104 – 151	Усічено-конічних форм різних розмірів (48 шт.), в т. ч. з'єднані	Ворворки Галонівський, Смородівський, Козівсько-Новоодеський, Нижньосіроватський, Полтавський (2014 р.), Курилівський, Суджа-Замостський ск., Кривець 4, Пастирське г., Снядин 2, Волоське, Сурська Забора, Сухогомільшанський м. 1, п. 54

Примітки. Тут і далі: * – номер за польовим описом; ** – за О. О. Щегловою (в дужках дано: група – римськими, різновид – арабськими); ОАМ – Одеський археологічний музей

Рис. 2. Підвіска «Козіївка / Нова Одеса» (фото)

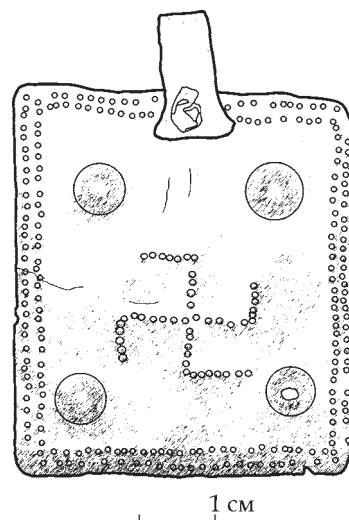

Рис. 3. Підвіска «Козіївка / Нова Одеса»

Належить до кола квадратних підвісок «Козіївка / Нова Одеса», типу 2 за Я. В. Володарець-Урбановичем (Володарець-Урбанович 2018а, с. 48, 54, рис. 3; 4). Аналогії походять з Козіївсько-Новоодеського — 1 екз. та 8 фр. (Корзухина 1996, табл. 45: 9; 52: 1–8), Полтавського (2014 р.) (Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016), Черкасько-Конопельківського — 1 екз. та 10 фр. (Родинкова, Сапрыкина 2015, с. 44; рис. 2: 10) скарбів на Дніпровському Лівобережжі, могильника Лучисте, склеп 54, шар 3, поховання 16 (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 74; табл. 66: 4) в Криму і могильника «Ленінській путь» у Передкавказзі (Гавритухин, Пьянков 2003, с. 198, табл. 73: 24).

Подібні знахідки у слов'ян виявлені лише в складі скарбів, період заховання яких припадає на період середини — третьої чверті VII ст. (Гавритухин 1996, с. 95; Родинкова 2012а, с. 153, 157–158; Обломский, Родинкова 2014). Поховання 16 склепу 54 могильника Лучисте датується серединою VII ст. (Айбабин, Хайрединова 2014, с. 20, рис. 3: 18–22).

Пронизки.

2. Чотири бронзові спіральні рурочки-пронизки. Мають вигляд видовженого тонкого циліндра. Виготовлені з тонкого потовщеного підтрикутного у перетині дроту (товщина 0,1 см, ширина 0,2 см), скрученого в спіраль. Діаметр 0,3–0,4 см (рис. 4: А; 5: А).

Параметри першої 0,7 × 0,3 см, маса 0,14 г; параметри другої 3,3 × 0,4 см, маса 1,42 г; параметри третьої 3,1 × 0,4 см, маса 1,46 г; параметри четвертої 3,3 × 0,4 см, маса 1,4 г.

Належать до типу 7 за типологією Я. В. Володарець-Урбановича (Володарець-Урбанович 2014, с. 44). Аналогічні вироби представлені в Курилівському (Родинкова 2010, с. 86, рис. 4: 19–25), Гапонівському (Гавритухин, Обломский 1995, с. 138, рис. 2: 9, 10), Трубчевському (Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, с. 79–102), Черкасько-Конопельківському (Родинкова, Сапрыкина 2015, рис. 2: 4), Суджа-Замостському (Родинкова, Сапрыкина, Сычева 2018, рис. 4: 22) скарбах, на могильнику Моква (Корзухина 1996, с. 405, табл. 59: 14, 15), на поселеннях Рашків 2 та 3 (Баран 1988, с. 23, рис. 12: 4) та на городищах Мощенка (Щукин 1989) та Зимне (Ауліх 1962, с. 103, табл. II: 13).

До перехідних від першої до другої груп скарбів належить комплекс із Коропового (Дідик 2017, рис. 1: 3–9); до другої хронологічної групи належить скарб із Коропових Хуторів, що включає в себе дві спіральні пронизки (Колода 2016, с. 68, рис. 2: 15, 16). Відповідно, верхня хронологічна межа побутування виробів цього типу сягає першої половини VIII ст.

3. Одинадцять уламків від бронзових простих гладеньких пронизок. Виготовлені із бронзового листа. Загальна маса 0,29 г (рис. 4: Б; 5: Б).

Параметри першої 0,5 × 0,4 см, маса 0,04 г; параметри другої 0,7 × 0,4 см, маса 0,04 г; параметри третьої 1,0 × 0,4 см, маса 0,04 г; параметри четвертої 0,2 × 0,7 см, маса 0,02 г; параметри п'ятої 1,1 × 0,3 см, маса 0,04 г; параметри шостої 0,3 × 0,3 см; параметри сьомої 0,6 × 0,4, маса 0,04 г; параметри восьмої 0,3 × 0,2 см; параметри дев'ятої 0,5 × 0,3 см; параметри десятої 0,4 × 0,5 см; параметри одинадцятої 0,4 × 0,8 см, маса 0,04 г. Загальна маса 0,29 г.

Знахідки належать до типу 1 за Я. В. Володарець-Урбановичем (Володарець-Урбанович 2014, с. 42), найпоширенішого з-поміж цієї категорії виробів раннього середньовіччя. Найповніший каталог подібних знахідок міститься в статті В. В. Ганощенко та Я. В. Володарець-Урбановича (2019), згодом доповнений в окремих статтях (Володарець-Урбанович, Сидоренко 2021, с. 373, рис. 9: 2; 10: 2; Білинська та ін. 2022, с. 265, рис. 7).

Подібні вироби характерні для пам'яток пенківської та колочинської культур, скарбів кола Мартинівки (Гавритухин 1996, с. 95). Трохи пізнішим часом датуються знахідки із скарбів межі VII/VIII – першої половини VIII ст.: Коропівський, що включає вироби першої та другої (?) груп (Дідик 2009; 2012; 2017, с. 44), Вороб'ївський другої хронологічної групи за О. О. Щегловою (Корзухіна 1996, с. 359, табл. 7: 4) та «скарб ювеліра 1991 р.» із Пастирського городища – близько 50 екз. (Приходнюк 2005, с. 46–47). Відповідно, верхня хронологічна межа побутування виробів цього типу сягає першої половини VIII ст.

Відомі прості гладенькі та спіральні рурочки-пронизки на зарубинецьких, пізньозарубинецьких та київських пам'ятках (Володарець-Урбанович 2014, с. 42–43), адже вони складають в «старожитностях антив» так звану субстратну групу прикрас (Родинкова 2003) і визначені як 32-га ознака складу дніпровських скарбів (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 54). Поширені такі вироби в ранньому середньовіччі на теренах Середнього Подніпров'я, Дніпровського Лівобережжя та Надпоріжжя.

Нашивні бляшки. Окремі кільця та їх варіації.

4. П'ять окремих кілець із невеликим отвором. Діаметр 0,6 см; товщина 0,2 см; маса 0,23–0,26 г (рис. 6: А; 7: А).

5. Чотири фрагменти окремих кілець. Загальна маса 0,31 г.

Параметри першого 0,7 × 0,3 см, маса 0,15 г; параметри другого 0,6 × 0,3 см, маса 0,1 г; параметри третього 0,5 × 0,4 см; параметри четвертого 0,4 × 0,3 см (рис. 6: Б; 7: Б).

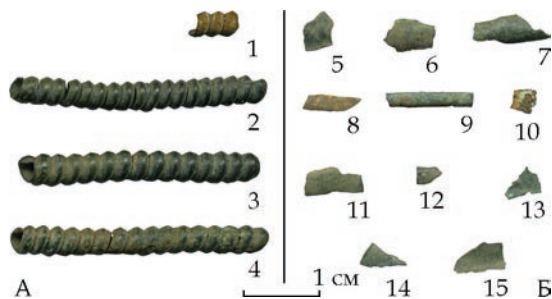

Рис. 4. Рурочки-пронизки (фото): А – спіральні рурочки; Б – фрагменти простих гладеньких

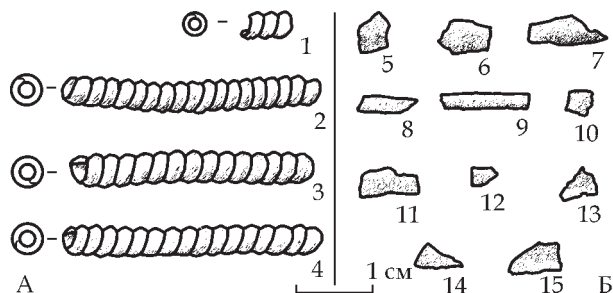

Рис. 5. Рурочки-пронизки: А – спіральні рурочки; Б – фрагменти простих гладеньких

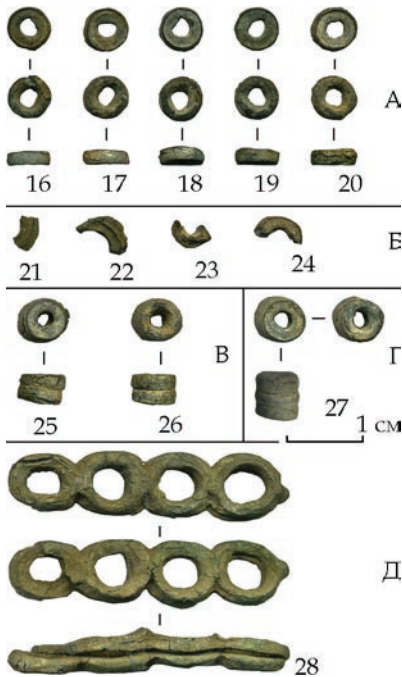

Рис. 6. Кільця та їх комбінації (фото): А – окремі; Б – фрагменти окремих; В – з'єднані по двоє; Г – з'єднані по три; Д – з'єднані по чотири в ряд

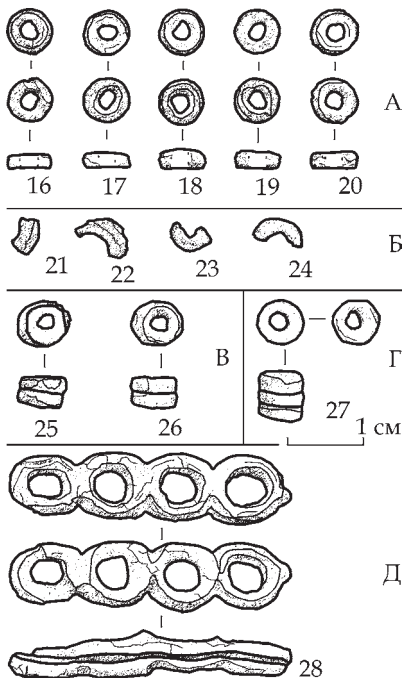

Рис. 7. Кільця та їх комбінації: А – окремі; Б – фрагменти окремих; В – з'єднані по двоє; Г – з'єднані по три; Д – з'єднані по чотири в ряд

6. Два кільця виконані у вигляді трубочки. По центру оперезані врізаною лінією, що робить їх візуально схожими на окремі кільця (№ 4), що співставленні між собою. Діаметр 0,6 см; товщина 0,4 см; вага 0,47 та 0,48 г (рис. 6: В; 7: В).

7. Одне кільце виконане у вигляді трубочки. Розділене двома врізними лініями, що оперізують виріб, розділяючи його на три більш менш рівні частини. Це робить трубочку візуально схожою на окремі кільця (№ 4), що співставленні між собою. Діаметр 0,6 см; товщина 0,5 см; маса 0,74 г (рис. 6: Г; 7: Г).

Належать до групи X, різновид 18 за О. О. Щегловою – окремі кільця (Щеглова 2009, с. 52, рис. 3: 28). Окремі знахідки відомі на поселенні Волоське, Сурська Забора¹⁰, в складі Гапонівського скарбу (Обломский 1996, с. 16, рис. 33: 66–68) та на могильнику П'ятра-Фрекацей, поховання Е 143 в Подунав'ї (Fidler 1992, Add. 4: 17).

Матриці широко представлені на формочках із слов'янських теренів: Заньки (Щеглова 2009, рис. 5: 3; Володарець-Урбанович 2018b, рис. 1: 1), городище Пліснесько (Филипчук 2010, фото 7: 1), колекція Одеського археологічного музею (Винокур 1997, рис. 34a), городище Зимно (Ауліх 1972, табл. XV: 6) та Бернашівка (Винокур 1997, рис. 24–26; 29; 38–40).

На півночі Східної Європи формочки із такими матрицями представлені на городищі Осечень (Исланова 2014, с. 29–30, рис. 11: 2, 3), Камно, (Щеглова 2009, табл. II), на поселенні Білий Городок (Харитонов, Портнягин 1977, с. 97, рис. 3: 9), Лукомль (Еремеев, Дзюба 2010, с. 457, рис. 357: 2), а відливки – на Земляному Городищі у Старій Ладозі (Григор'єва 2011, с. 183, рис. 2: 10–13, 21–24; Григор'єва, Щеглова 2012, рис. 2: 10–13, 21, 22).

8. Чотири кільця, що зливаються кінцями в одній площині в ряд. Кільця мають круглу чи овальну форму. Складаються з двох з'єднаних симетричних частин. На одній із них одне кільце обламане. Параметри 0,7 × 0,9 см, діаметр кілець – 0,7–0,9 × 0,9 см, маса 3,34 г (рис. 6: Д; 7: Д).

Належить до групи XI, різновиду 37 за О. О. Щегловою – ланцюготримач (Щеглова 2009, с. 53, рис. 3: 38). Аналогічний виріб виявлений в складі Смородівського скарбу (Корзухина 1996, с. 650, табл. 60: 4).

Можливо, на одній із формочок із Бернашівки зроблено невдалу спробу вирізати матрицю для виготовлення подібних прикрас (Винокур 1997, рис. 32). Формочки для виготовлення таких прикрас на півночі Східної Європи зафіксовані на Камно (Щеглова 2009, рис. 3: 38, 40–42), Ізборг (Седов 2007, рис. 78: 1, 17), Псков (Тараканова 1950, рис. 27: 5), Білий Городок (Харитонов, Портнягин 1977, рис. 3: 7) та Лукомль (Еремеев, Дзюба 2010, с. 457, рис. 356: 2).

На могильнику Лучисте, в склепу 38, шару 3, поховані 9 (Айбабин, Хайрединова 2008, с. 108, 113, табл. 141; 145: 8) серед супроводжуючого інвентарю виявлено сильно фраг-

¹⁰ Не опубліковано. Матеріали Наукових фондів ІА НАН України.

ментована свинцева підвіска (Айбанин, Хайрединова 2008, с. 113, табл. 145: 8), що, можливо, являла собою колечки, що були з'єднані в ряд між собою. В комплексі вони були розламані і розсипалися на дрібні фрагменти. В цьому ж похованні присутні знахідки, виробництво яких пов'язують із Середнім Подніпров'ям та Дніпровським Лівобережжям. Хоча, не слід виключати, що в похованні із Лучистого була ажурна пластина, формочки для виготовлення таких виробів зафіксована на городищі Дьяково (Кренке, Тавлицева 2002, с. 103, рис. 11; Кренке 2011, с. 103, рис. 128: 32–81) та Осичень (Исланова 2007, рис. 26: 4; 2014, рис. 11: 2).

Свинцево-олов'яністі намистини.

9. Чотири намистини циліндричної чи округлої форми із наскрізними отворами. Виготовлені із свинцево-олов'янистого сплаву.

Параметри першої $0,7 \times 0,6 \times 0,6$ см, розмір отвору $0,2 \times 0,1$ см, маса 0,91 г; параметри другої $0,6 \times 0,6$ см, розмір отвору $0,2 \times 0,1$ см, маса 0,89 г; параметри третьої $0,6 \times 0,5$ см, розмір отвору $0,2 \times 0,3$ см, маса 0,8 г; параметри четвертої $0,5 \times 0,5$ см, отвір не пророблено, маса 0,42 г (рис. 8: А; 9: А).

10. Намистина із свинцево-олов'янистої бронзи круглої форми із незнятими ливарними швами. Отвір ледь намічений, але не пророблений.

Діаметр 0,6 см, довжина із ливарними швами 0,7 см, маса 1,0 г (рис. 8: Б; 9: Б).

Аналогічні вироби в якості відливки поки що невідомі. Можливо, в матрицях для виготовлення випуклих бляшок, які належать до групи VIII, різновиду 13 за О. О. Щегловою – великі випуклі нашивні бляшки (Щеглова 2009, с. 47, рис. 3: 27), могли виготовляти такі намистини.

Маленькі круглі нашивні бляшки.

11. Дві круглі нашивні бляшки з випуклою серединою. Із зворотного боку є одна петля для кріплення із каналом, що перетинає її саму бляшку по всій довжині.

Параметри першої $0,8 \times 0,9$ см, товщина 0,5 см, маса 0,53 г; параметри другої діаметр 0,7 см, товщина 0,4 см, маса 0,44 г (рис. 10: А; 11: А).

Вироби належать до групи VIII, різновиду 13 за О. О. Щегловою – великі випуклі нашивні бляшки (Щеглова 2009, с. 47, рис. 3: 27). Аналогічні готові вироби представлені в складі Великобудівського (Горюнова 1987, с. 86, рис. 1: 1) та Козіївсько-Новоодеського (Корзухина 1996, табл. 46: 7, 8; 54: 37–41) скарбів.

Формочки для виготовлення аналогічних прикрас на слов'янських пам'ятках відомі на поселеннях Бернашівка (Винокур 1997, рис. 27; 36; 37), Семенки (Хавлюк 1963, рис. 14: 7; 1974, рис. 10: 11), Циркуни 13 (Буйнов, Сергєєв 2012, рис. 3: 1; Володарець-Урбанович, Буйнов 2017, с. 72рис. 4: 1), Селіште (Тельнов 2010, рис. 1: 3), Чикалівка (Володарець-Урбанович 2017, с. 332, рис. 1: 1; 2), Данчень (Тельнов 2010, рис. 1: 4), Ботошань (Teodor 1984, rys. 3: 3; Szmoniewski 2005, fig. 19: 6; 20: 1, 3; 21: 1b; Тельнов 2010, рис. 1: 5), Додешть-Васлуй (Тельнов 2010, рис. 1: 6, 7), Олександрівка 1, яма 64 (Терпиловський, Шекун 1996, с. 26, рис. 38: 18), Волоське (Стрельник, Володарець-Урбанович 2018), Новоселиця, культурний шар над господарською ямою 2 (Приходнюк 1998, с. 136, рис. 66: 12; Приходнюк, Петраускас 1999, с. 178, рис. 4: 14; Щеглова 2009, с. 40),

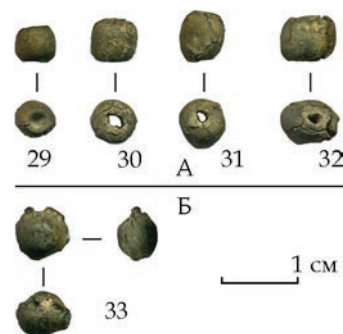

Рис. 8. Намистини (фото): А – циліндричні чи округлої форми намистини із наскрізними отворами; Б – намистина круглої форми із незнятими ливарними швами

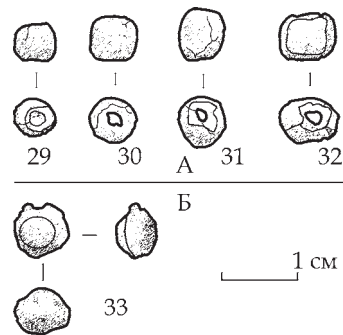

Рис. 9. Намистини: А – циліндричні чи округлої форми намистини із наскрізними отворами; Б – намистина круглої форми із незнятими ливарними швами

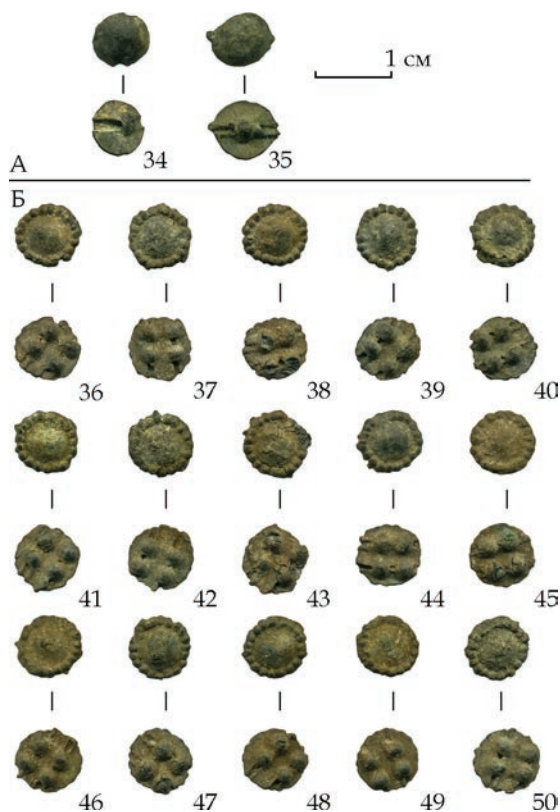

Рис. 10. Круглі нашивні бляшки (фото): А – круглі нашивні бляшки з випуклою серединою; Б – бляшки-розетки штамповані круглі з випуклою серединою із штриховкою по краю

Тетерівка, споруда 12 (Русанова 1973, табл. 30: 7, 8; Томашевский, Гавритухин 1992, рис. 31: Б–Г), Ходосівка, уроч. Козаків Яр (Комар 2021, с. 390, рис. 1), Заньки (Володарець-Урбанович 2018b, с. 108, рис. 1: 3), на городищах Кузіна Гора (Алихова 1962, рис. 12: 1) та Зимне (Ауліх 1970, с. 121–122; рис. 1: 2, 6; 1972, с. 75–76, табл. XIV: 5; XV: 2, 6; Мильян 2012, рис. 5: 3, 5, 10).

Відомі такі формочки і поза межами слов'янського ареалу. Так, найраніша формочка для виготовлення таких речей виявлена на пам'ятці богачевської культури пізньоримського часу Папроткі Колонія, поховання 29 (Belâvec, Bitner-Wryblewska 2010, рис. 6). Відомі вони і в старожитностях раннього середньовіччя півночі Східної Європи: селище Подол 3 (глиняна), городище Осечень (Фурасев 1996, с. 51; Исланова 2012, с. 42–43, рис. 125: 1; 2014, с. 29–30, рис. 10: 1; 11: 3, 4), на городище Воронич (Белецкий, Щеглова 2002, с. 6–8, рис. 1: 1, 2), Ізборськ (Седов 2007, с. 98, рис. 78: 6), із могильника Арніко III, курган 6, поховання 1 (Михайлова 2015, с. 128, рис. 1: 12–15), городищі Д'яково (Кренке 2011, рис. 17: 3; 77: 1046/84, 1007/84, 1421/87), Камно (Щеглова 2009, рис. 2: 8), Земляному Городищі у Старій Ладозі – ливарні формочки та відливки (Григорьева 2011, рис. 1: 2; Григорьева, Щеглова 2012, рис. 1: 2), Кузебаївському городищі (Останина, Канунникова, Степанов, Никитина 2011, рис. 34: 1), Кліщина (Шадьра 2016, мал. 29: 1, 2) та ін. Відливки відомі на пам'ятках мошинської культури – городища Дуна та Акіншинське (Воронцов 2014, рис. 4: 21, 23; 2016, с. 226–227, рис. 21: 3, 8).

12. 15 бляшок-розеток, круглі з випуклою серединою із «пелюстками» по краю, виконаними у вигляді круглих спевдозернин. Із зворотного боку присутні чотири петлі для кріплення – розташовані симетрично, попарно.

Діаметр від 0,8 до 0,9 см; маса 0,50–0,57 г. Загальна маса 8,28 г (рис. 10: Б; 11: Б).

Знахідки належать до групи VII, різновиду 31 за О. О. Щегловою – розетки з штриховкою по краю (Щеглова 2009, с. 47, рис. 3: 10). Аналогічні готові вироби представлені в складі Козіївсько-Новоодеського – щонайменше 4 екз. (Корзухина 1996, с. 396, 399, табл. 46: 6, 9; 54: 31, 36), Великобудівського – 100 екз. (Горюнова 1987, с. 86, рис. 1: 1; 1992, рис. 2: 1; Горюнова, Родинкова 1999, рис. 47: 9) та Хацьківського – 1 екз. (Корзухина 1996, табл. 22: 36) скарбів, із Середнього Подніпров'я (Корзухина 1996, с. 413, табл. 92: 10) та місцезнаходження із Пісків (Володарець-Урбанович 2016, с. 99, рис. 2: 10) серед слов'янських старожитностей¹¹. Відомі такі відливки на археологічному комплексі Кордон (Левко, Дернович, Кень-

¹¹ Можливо, одна зі знахідок із Козіївсько-Новоодеського скарбу (Корзухина 1996, табл. 54: 31) та знахідка із Пісків (Володарець-Урбанович 2016, с. 99, рис. 2: 10), є ремінними накладками на пояс. Принаймні вони різняться від інших знахідок системою кріплення.

ко 2021, с. 41, рис. 1: с–і) на території Білорусії та на могильнику П'ятра-Фрекацей, поховання Е 143 (Fidler 1992, Add. 4: 17) в Подунав'ї.

Формочки для виготовлення аналогічних прикрас виявлені на слов'янських пам'ятках – Поєница, Хачки (Щеглова 2009, табл. II), Велика Слобідка I (Козак 1988, рис. 3: 7; Володарець-Урбанович 2017, с. 336–339), Штефан-чел-Марь (Щеглова 2009, рис. 5: 1), Кузіна Гора (Алихова 1962, рис. 11: 16) та Коробові Хутори (Шрамко 1962, с. 118, рис. 44а; Сухобоков 1975, рис. 54: 7).

На інших теренах подібні матриці представлені на пам'ятках Камно, Стара Ладоба (Щеглова 2009, табл. II), Шухайлово (Горюнова 1987, рис. 2: 7; Шмидт 2003, табл. 18: 5), Псковське городище (Щеглова 2009, рис. 5: 2), Риуге (Шмидельхельм 1959, табл. V: 10; Горюнова 1987, рис. 1: 7; Аун 1992, табл. XIX: 9), Отепя (Аун 1992, табл. XIX: 8), Осичень (Исланова 2014, рис. 11: 2), Аркино III, курган 6, поховання 1 (Аун 1980, с. 81, рис. 17: 2; Михайлова 2015, рис. 1: 10), Д'яково (Кренке, Тавлинцева 2002, с. 102, рис. 7: 8; 9: 2; Кренке 2011, рис. 128: 13, 72–87), Изборськ (Седов 2007, рис. 235: 1). Відомі відливки на Земляному Городищі у Старій Ладозі (Григор'єва 2011, рис. 2: 14; Григор'єва, Щеглова 2012, рис. 2: 14), на пам'ятках мощинської культури – городища Велегож, Акіньшинське (Воронцов 2014, рис. 4: 19, 20, 22, 24, 25; 2016, с. 226–227, рис. 21: 1, 2, 5–7) та із комплексу III X–XI ст. із поселення Хачево (Еремеев, Дзюба 2010, табл. XL, рис. 238: 6).

Бляшки-бантики.

13. Десять бляшок-бантиків, що складаються із двох прямокутників по боках, що з'єднані між собою ромбом. На прямокутниках зображено 12 симетрично-розташованих круглих виступи. На ромбіку виконано орнамент у вигляді з'єднаних між собою маленьких ромбиків. На звороті, на прямокутних частинах розташовані по дві петлі для кріплення, іноді з проробленими додатковими каналами.

Довжина 1,1–1,2 см, ширина 0,6–0,7 см, товщина 0,1 см, товщина із петлями для кріплення 0,3 см. Розміри прямокутників 0,6 × 0,4 см. Розміри ромбів 0,5 × 0,5 см. Діаметр округлих виступів на прямокутниках 0,1 см. Маса 0,41–0,48 г (рис. 12: А; 13: А).

14. П'ять уламків від бляшок-бантиків. Один майже цілий, відсутній лише один із прямокутників. Інші – уламки прямокутних частин.

Параметри першого (майже цілого) 0,7 × 1,0 см, товщина 0,1 см, товщина із петлями для кріплення 0,2 см, маса 0,31 г; параметри другого 0,5 × 0,7 см, маса 0,2 г; параметри третього 0,4 × 0,5 см, маса 0,12 г; параметри четвертого 0,4 × 0,3 см, маса 0,07 г; параметри п'ятого 0,5 × 0,5 см, маса 0,1 г (рис. 12: Б; 13: Б).

Вироби належать до групи VIII, різновиду 8 – бляшки-бантики (Щеглова 2009, с. 52, рис. 3: 24). Аналогії походять із Великобудівського скарбу – 26 екз. (Горюнова 1987, с. 87, рис. 1: 3; 1992, с. 130, рис. 2: 3). Мат-

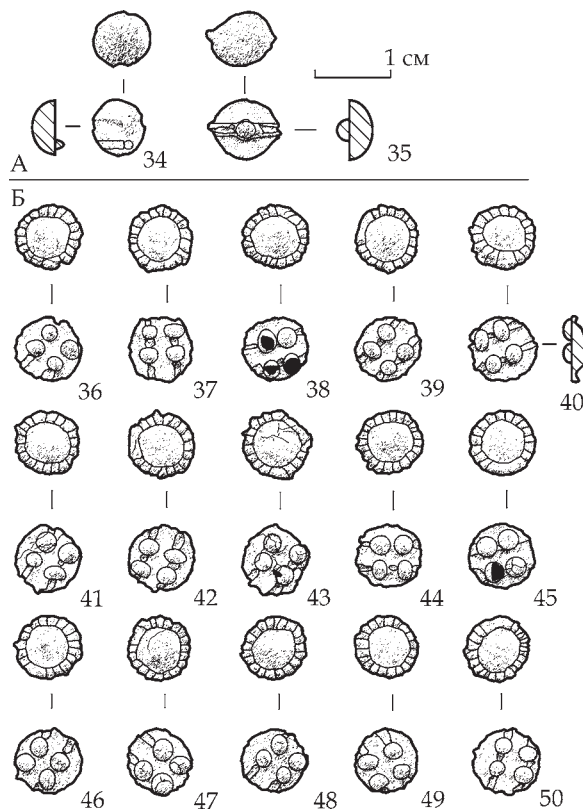

Рис. 11. Круглі нашивні бляшки: А – круглі нашивні бляшки з випуклою серединою; Б – бляшки-розетки штамповані круглі з випуклою серединою із штриховкою по краю

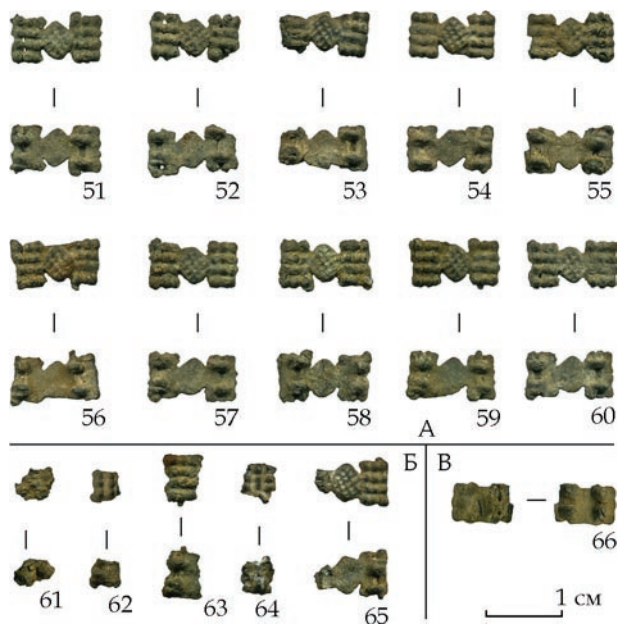

Рис. 12. Бляшки-бантики (фото): А — із двох прямокутників по боках, з'єднаних ромбом; Б — фрагменти бантиків; В — прямокутна нашивна бляшка

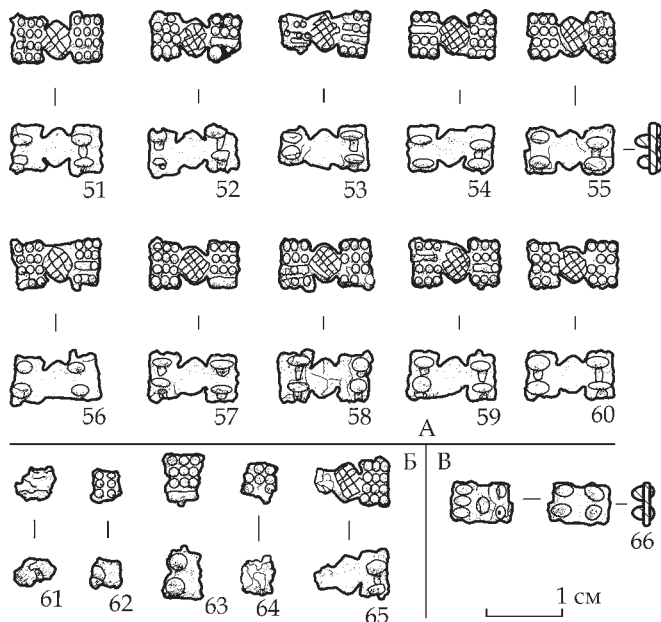

Рис. 13. Бляшки-бантики: А — із двох прямокутників по боках, з'єднаних ромбом; Б — фрагменти бантиків; В — прямокутна нашивна бляшка

Довжина 0,6–0,7 см, ширина 0,2–0,3 см, загальна маса 1,13 г (рис. 14: В; 15: В).

19. Уламки строєних випуклих бляшок — 12 фр.

Від 0,3 × 0,3 см до 0,6 × 0,2 см, загальна маса 1,0 г (рис. 14: Г; 15: Г).

Належать до групи VIII, різновиду 24 за О. О. Щегловою — здвоєні вісімкоподібні випуклі бляшки (іноді їх іще називають гантелеподібні).

риця для виготовлення подібного виробу відома на поселенні Бернашівка (Винокур 1997, рис. 37).

15. Прямокутна нашивна бляшка. По-центру розташовано округлий виступ. По боках на лицьовій частині невеликі заглиблення. Із зворотної сторони розташовані по дві петлі для кріплення.

Параметри 0,5 × 0,8 см, товщина 0,4 см, маса 0,27 г (рис. 12: В; 13: В).

Точних аналогій цій знахідці поки що немає. Прямокутна бляшка із паралельними вертикальними лініями та розташованим нижче пояском пуансонного орнаменту походить із поселення Шишино 5, розкоп 2, яма 17 (Обломский, Завьялов 2001–2002, с. 73–74, рис. 2: 3). В формочці № 5 із поселення Циркуни 13 виготовляли прямокутну бляшку, орнаментовану чотирма маленькими точками по бокам і однією великою по центру. Довжина матриці — 1,8 см, діаметр центральної кульки — 0,3 см, глибина — 0,1 см (Володарець-Урбанович, Буйнов 2017, с. 69, рис. 1: 10; 3: 2).

Здвоєні й строєні випуклі бляшки ¹².

16. Здвоєні випуклі бляшки — 7 екз. Складається із двох шариків, з'єднаних між собою. Із однієї сторони приєднані петлі для кріплення, хоча отвори часто непророблені.

Довжина 0,6–0,7 см, ширина 0,3–0,4 см, товщина 0,3 см, маса 0,16–0,23 г. Загальна маса 1,17 г (рис. 14: А; 15: А).

17. Фрагменти здвоєних випуклих бляшок — 4 фр.

Діаметр 0,3 до 0,4 см, загальна маса 0,26 г (рис. 14: Б; 15: Б).

18. Строєні випуклі бляшки — 14 екз. Складається із трьох шариків, з'єднаних між собою. Із однієї сторони приєднані петлі для кріплення на двох крайніх частинах, хоча отвори часто непророблені.

12 Цей розподіл дещо умовний, особливо для фрагментованих знахідок.

Аналогії відомі в Великобудівському (Горюнова 1987, с. 86, рис. 1: 2), Козіївсько-Новоодеському (Корзухина 1996, табл. 46: 1–5) скарбах та Нікодімово (Щеглова, Седин 2004, с. 190; Седин 2012, с. 13, 57).

Формочки для відливки виявлено на городищі Потирка (Тельнов 2010), на поселеннях Бернашівка (Винокур 1997, рис. 22; 37), Волоське (?) (Стрельник, Володарець-Урбанович 2018, с. 118, рис. 1: 2; 2: 2) та Циркуни 13 (Володарець-Урбанович, Буйнов 2017, с. 72, рис. 4: 2). Формочки із аналогічними зображеннями і відповідними відливками із них представлені в матеріалах культури рязано-окських фінів, де вони датуються VI–X ст. (Тавлинцева 2000, с. 109, 111, рис. 3).

Ворворки.

20. Ворворки усічено-конічних форм різних розмірів (48 шт.), тому числі з'єднані між собою¹³. Параметри виробів представлені у табл. 2. (рис. 16–19).

Аналогії досить широко представлені серед скарбів першої хронологічної групи – Гапонівський (Ахмедов, Обломский 1996, с. 16), Смородівський, Козіївсько-Новоодеський, Нижньосироватський (Корзухина 1996, табл. 46; 54; 61; 62), Курилівський (Родинкова 2010, рис. 4: 29, 30) та Полтавський 2014 р. (Супруненко, Володарець-Урбанович, Пуголовок 2016, с. 108–110). Хоча відомі і окремі знахідки ворворок на поселеннях – Кривець 4 (?) (Обломский 2016, с. 52, рис. 40: 18; Сыщиков 2020, с. 228, рис. 2: 9)¹⁴, Снядин 2¹⁵ (Касюк и др. 2018, рис. 4), Волоське, уроч. Сурська Забора¹⁶ та Пастирське городище (Приходнюк 2005, рис. 55: 4). Відома ворворка в похованні 54 Сухогомільшанського могильника 1 салтівської культури (Аксенов, Михеев 2006, с. 16–17, рис. 14: 11; 17: 4–15; Аксенов 2010, с. 74–76, рис. 1: 20–23), датована кінцем VIII – початком IX ст. Імовірно, цей комплекс вказує на повторне використання прикраси жителями Хазарського каганату.

Цікаво, що формочок для їх виготовлення на Дніпровському Лівобережжі дуже мало – лише дві на поселення Циркуни 13 (Володарець-Урбанович, Буйнов 2017, с. 68). Але досить багато формочок для виготовлення ворворок в житлі ювеліра із Бернашівки – 8 екз. (Винокур 1997,

13 В процесі реставрації та обробки розпалися на дві частини. В такому ж вигляді (з'єднані між собою) ворворки зафіксовані в похованні 152а із могильника Лучисте (Хайрединова 2017).

14 А. М. Обломський та М. В. Сищиков вважають цю знахідку дзвіночком. Однак, за своїм профільванням виріб схожий на ворворку, хоч і відрізняється матеріалом виготовлення.

15 Знахідка не опублікована. Повідомлення А. Ф. Касюк.

16 Не опубліковано. Знаходиться в Наукових фондах ІА НАН України.

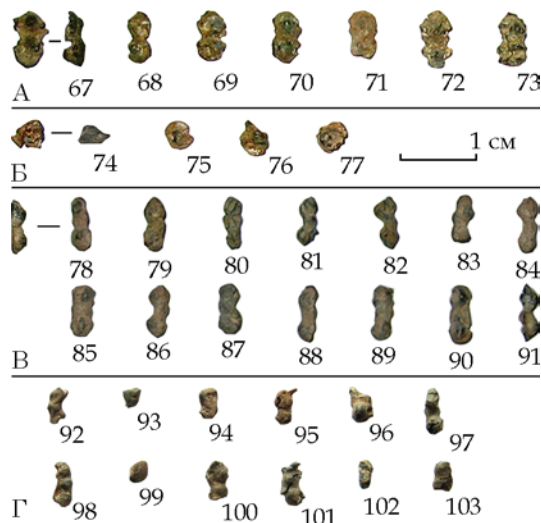

Рис. 14. Здвоєні та строєні випуклі бляшки (фото): А – здвоєні випуклі бляшки; Б – фрагменти здвоєних випуклих бляшок; В – строєні випуклі бляшки; Г – фрагменти строєних випуклі бляшки випуклих бляшок

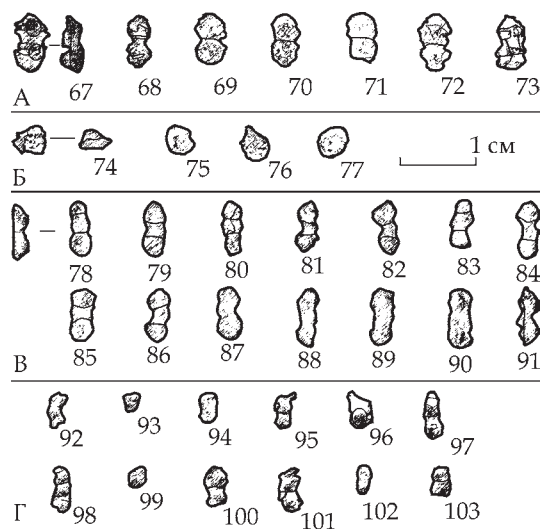

Рис. 15. Здвоєні та строєні випуклі бляшки: А – здвоєні випуклі бляшки; Б – фрагменти здвоєних випуклих бляшок; В – строєні випуклі бляшки; Г – фрагменти строєних випуклі бляшки випуклих бляшок

Таблиця 2. Параметри ворворок із Хитцівського скарбу 2010 р.

№ п/п	№ п/о	Висота, см	Діаметр основи, см		Маса, г
			верхньої	нижньої	
1–3	104–106	0,3	0,3	0,7	0,28–0,29
4	107	0,4	0,5	0,8	0,78
5	108	0,4	0,5	0,8	0,63
6	109	0,4	0,6	0,8	0,9
7	110 *	0,9	0,5	1,0	2,14
8	111	0,4	0,5	1,2	1,15
9	112	0,5	0,6	1,2	1,22
10, 11	113, 114	0,5	0,4	0,9	0,69
12, 13	115, 116	0,5	0,4	0,9	0,73; 0,71
14–18	117–121	0,5	0,5	0,9	1,0; 0,71; 0,9; 0,73; 0,74
19	122	0,5	0,5	1,0	1,18
20	123	0,5	0,6	1,0	1,15
21	124	0,5	0,6	1,1	1,00
22	125	0,6	0,6	0,9	1,23
23	126	0,6	0,6	1,0	1,41
24, 25	127, 128	0,6	0,5	1,1	0,94; 1,33
26	129	0,6	0,7	1,2	1,53
27	130	0,6	0,5	1,4	1,73
28	131	0,7	0,5	1,0	1,25
29, 30	132, 133	0,7	0,5	1,2	1,7; 2,08
31	134	0,7	0,5	1,4	1,78
32	135	0,7	0,6	1,2	2,1
33	136	0,7	0,5	1,3	1,87
34	137	0,7	0,7	1,4	1,89
35, 36	138, 139	0,8	0,5	1,2	2,09; 2,14
37, 38	140, 141	0,8	0,6	1,2	2,07; 2,17
39, 40	142, 143	0,8	0,6	1,6	2,25; 3,0
41	144	0,8	0,6	1,6	2,0
42	145	0,9	0,7	1,6	3,08
43	146	0,9	0,6	1,6–1,7	2,43
44	147	0,9	0,6	1,7	2,38
45	148	0,9	0,9	2,1	5,0
46.	149.	1,0	0,8	2,1	5,0
47	150 *	2,1	0,6	1,7–1,8	5,83
48	151	1,7	0,9	2,7	13,17

* – на момент публікації матеріалів, все ще залишилися здвосними.

рис. 18; 40; 41). Також інші формочки на слов'янських теренах виявлені в «західному» ареалі – Лахміровіце (Szmoniewski 2020, рис. 1: 2), Будапешт, житло 5, Дулчанка, житло 1 (Szmoniewski 2020, рис. 3: 9, 12) та Штефан-чел-Маре (Mitrea 1980, pl. XLVI: 1). Цікаво, що на півночі Східної Європи формочки для виготовлення ворворок відомі лише на чотирьох пам'ятках – Осичень (Щеглова 2009, рис. 4: 2), городище Дьяково, Луківня (Кренке 2011, с. 102–103, рис. 128: 9-82) та Клішина (Шадыра 2016, мал. 29: 6).

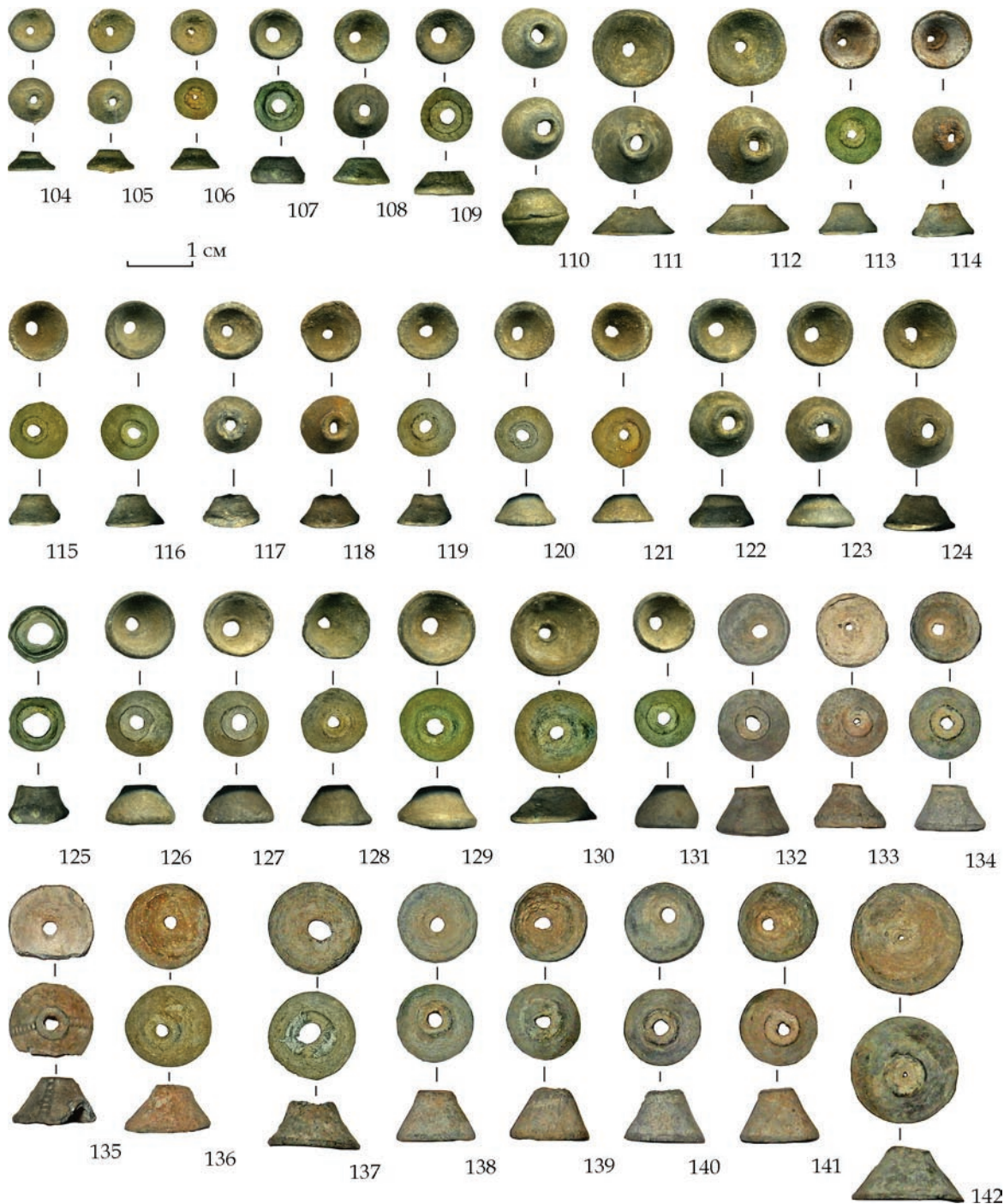

Рис. 16. Ворворки (фото)

І. Р. Ахмедов та А. М. Обломський вважали ворворки із Гапонівського скарбу деталями кінської зброї (Ахмедов, Обломський 1996, с. 16). Але В. Є. Родінкова не виключає їх використання як складових жіночого костюму (Родінкова 2010, с. 79, 83). Крім того, за матеріалами могильника Лучисте в Криму, відоме їх використання саме у жіночому костюмі – склеп 100, поховання 10, склеп 38, шар 2, поховання 6, склеп 59, шар 4, поховання 14 (Хайрединова 1999, рис. 10; 11; Айбабин, Хайре-

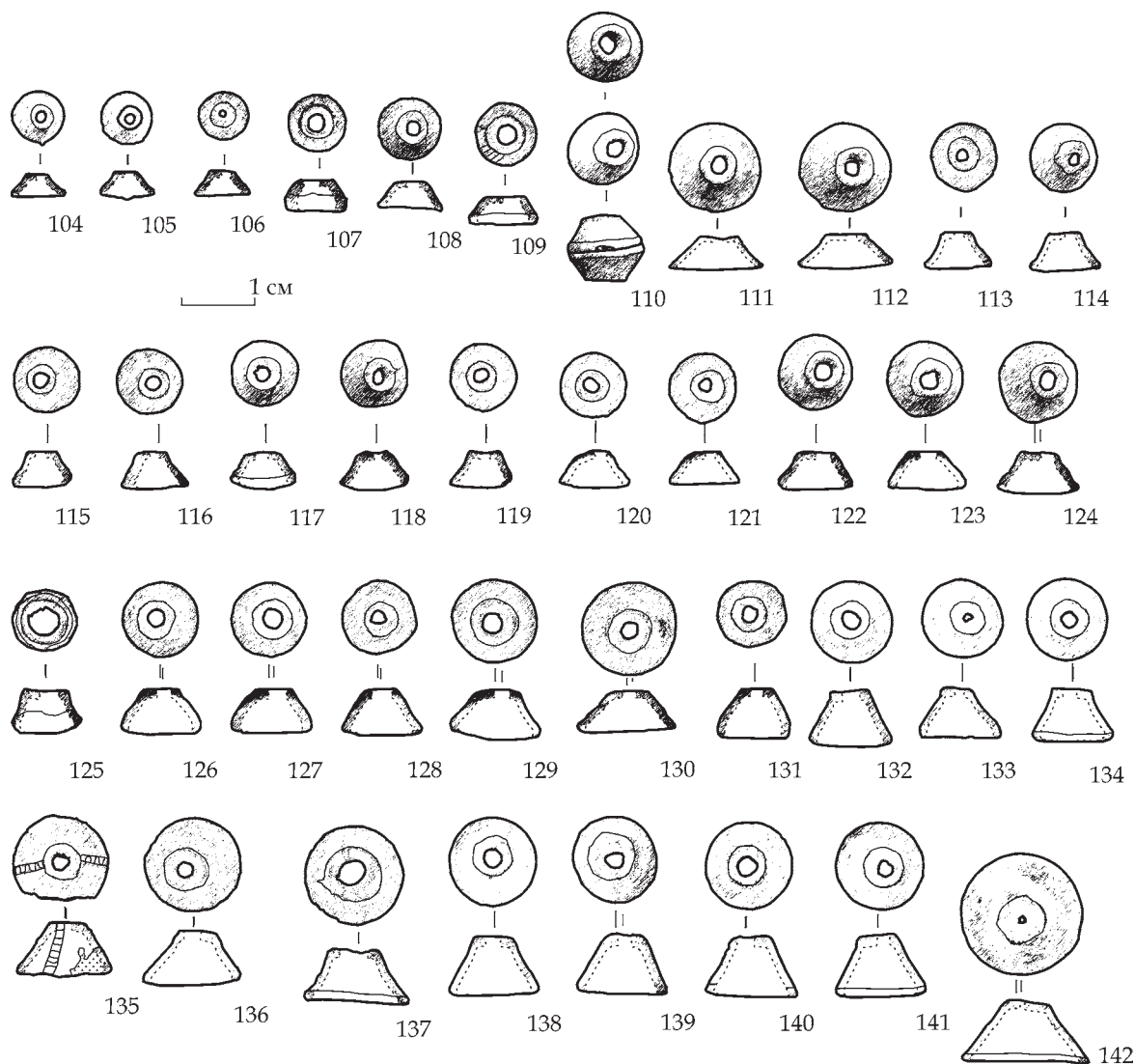

Рис. 17. Ворворки динова 2008, табл. 137: 9, 13; 2014, табл. 103: 10, 11), в тому числі разом із речами, виробництво яких пов'язують із Середнім Подніпров'ям та Дніпровським Лівобережжям – склеп 38, шар 3, поховання 9; склеп 54, шар 3, поховання 20 (Айбабин, Хайрединоva 2008, табл. 141; 145: 6; 146; 2014, табл. 73: 13; 75) та поховання 152a (Хайрединоva 2017). В цих комплексах ворворки належать до групи «середніх розмірів» за І. Р. Ахмедовим та А. М. Обломським. Цікаво, що матеріали поховання 152a засвідчують використання ворворок в намисті (Хайрединоva 2017, рис. 5: 2). Також ворворки кріпилися до намиста за допомогою дроту – Лучисте, склеп 38, шар 3, поховання 9; аналогічне використання зафіксоване для одного із виробів із Козіївсько-Новоодеського скарбу (Корзухіна 1996, табл. 54: 12)¹⁷.

17 Знахідки із Кривця 4, Сухої Гомільши, Лучистого та деякі вироби із Козіївки / Нової Одеси виготовлені з бронзи, а не із свинцево-олов'янистих сплавів. Однак, за своїм профілюванням та конструктивними особливостями ці вироби все ж нагадують ворворки.

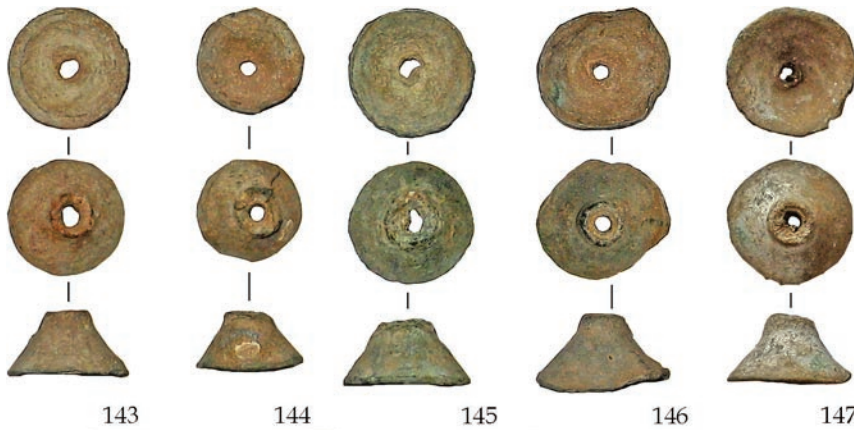

Рис. 18. Ворворки (фото)

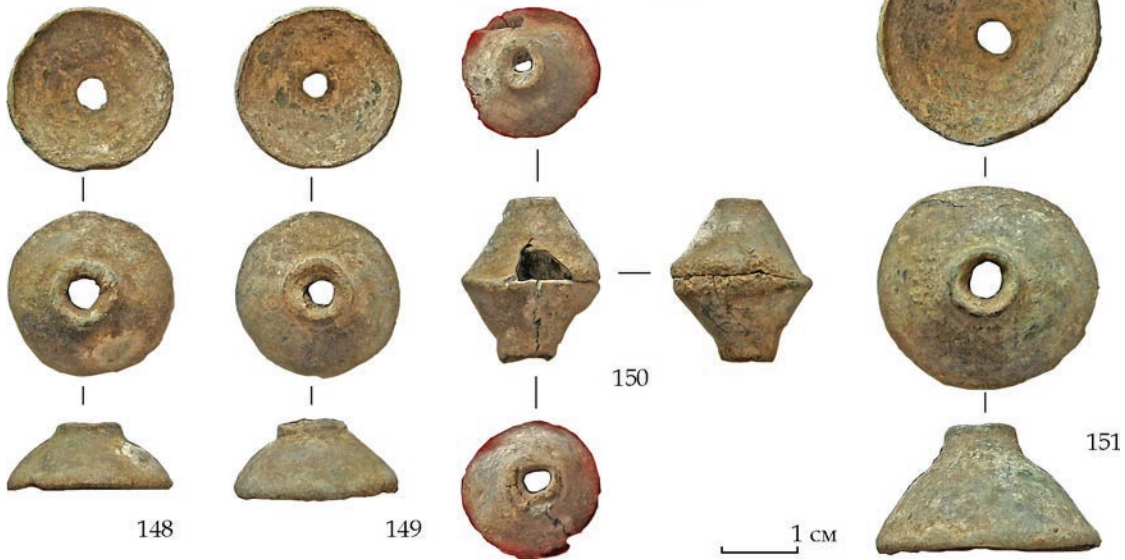
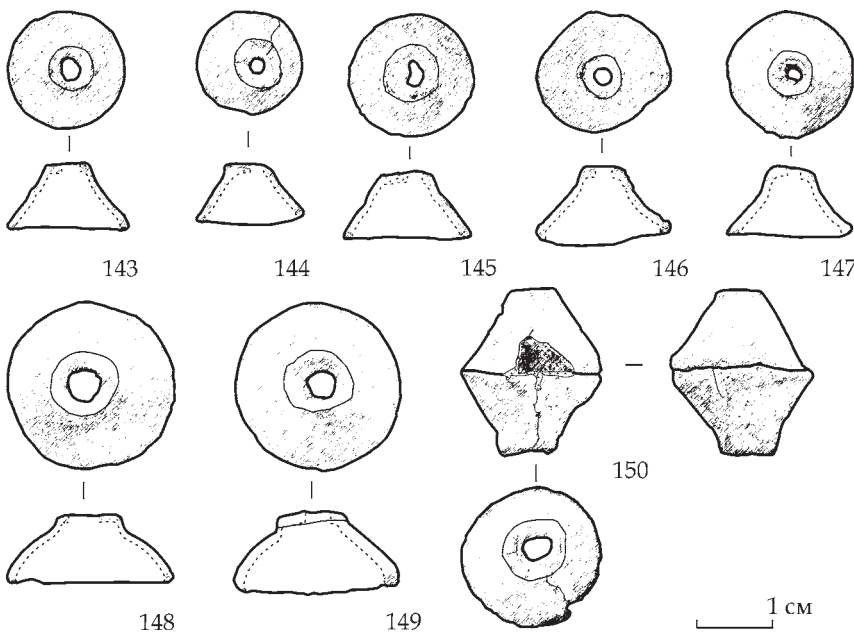

Рис. 19. Ворворки

О. О. Щеглова припускає, що великі ворворки могли використовуватися для відтягування кінців ковдри чи у якості грузил ткацького станка (Щеглова 2009, с. 53).

У похованні із Балаклеї виявлено браслет із злегка розширеними кінцями. На нього нанизана «половинка гладенької срібної тисненої намистини» (Корзухина 1996, с. 374, табл. 23: 3). Але вона нагадує ворворку середніх чи великих розмірів. В тексті не вказані розміри виробу, а промальована вона в проекції, що унеможливило визначення її абсолютних параметрів.

За О. О. Щегловою дані виробу належать до групи XIII різновиду 8 — ворворки (Щеглова 2009, с. 53). У монографії, присвяченій Гапонівському скарбу, дослідниками поділили ворворки на три групи: малих, середніх та великих розмірів (Ахмедов, Обломский 1996, с. 16). Однак, нагальним залишається створення комплексної типології даних виробів, що враховувала б технологію та матеріал виготовлення, мірні параметри та їх співвідношення, наявність орнаментациі. Цю роботу планує один із авторів.

Намистини. Також в результаті промивки ґрунту було виявлено п'ять бурштинових (Володарець-Урбанович, Нестеровський 2022, с. 52), п'ять коралових, велика кількість скляних намистин та бісеру. Їх комплексний аналіз ще попереду.

Висновки. Хитцівський скарб виявлений, судячи з усього, поза межами археологічних пам'яток третьої чверті I тис. н. е. — в подібних умовах виявлені комплекси: Острогжський, Полтавський (2014 р.) (Дерев'янку, Володарець-Урбанович 2017, табл. 2), Блажківський (Володарець-Урбанович 2018d, с. 140–142), Пахромівський Перший та Другий скарби (Білінська та ін. 2022, с. 263–266). Тож не виключено, що даний скарб підтверджує «побутову» версію заховання скарбів кола Мартинівки (Дерев'янку, Володарець-Урбанович 2017, с. 46).

Хитцівський скарб виявлено в ареалі пеньківської культури, адже в межах Полтавського Посулля зафіксовані пам'ятки цієї культури. Загалом історія дослідження пеньківських старожитностей в цьому мікрорегіоні триває вже понад сто років (Володарець-Урбанович 2006а).

У Полтавському Посуллі на сьогодні виявлено близько п'яти десятків пам'яток пеньківської культури (Володарець-Урбанович 2006b). Також тут відомо щонайменше вісім місцезнаходжень із прикрасами третьої чверті I тис. н. е. — загалом 34 знахідки, з яких 24 мають прямі аналогії в дніпровських скарбах першої хронологічної групи за О. О. Щегловою (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 53–54).

Визначити кому належав Хитцівський скарб — ювеліру, великій сім'ї чи представникам племінної верхівки — складно. Для цього потрібен всебічний аналіз усіх речей комплексу. Велика кількість нашивних бляшок, скляних намистин та бісеру можуть вказувати на те, що скарб належав майстру-ювеліру. Якщо припустити, що він монтував готові разки намиста з різних груп елементів (скляного намиста, металевих намистин та пронизок, металевих підвісок). Хоча велика кількість цих речей може свідчити на користь того, що такі прикраси вважалися цінними і були засобом накопичення. Загалом, нові знахідки (виявлені у відвалах шурфу) збагачують наші уявлення щодо типологічного розмаїття та ареалів поширення прикрас третьої чверті I тис. н. е.

* * *

Висловлюємо щиру вдячність М. О. Авраменко, В. В. Аністратенку, Ю. Ю. Башкатову, Т. В. Бітковській, О. В. Гопкало, О. В. Комару, М. Є. Леваді, А. М. Обломському, В. Є. Родінковій, Є. В. Синиці, О. Б. Супруненко, Ю. В. Ушківій, О. О. Щегловій та Є. Ю. Яніш за допомогу та консультації, надані ними під час підготовки цієї роботи.

ЛІТЕРАТУРА

- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982 – 1984 годов*. 1. Симферополь; Керчь: Адеф-Украина.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2014. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1984, 1986, 1991, 1993 – 1995 годов*. 2. Киев: Майстер Книг.
- Аксенов, В. С. 2010. Вещи славянского облика на салтовских памятниках Верхнего Подонечья. В: Пескова, А. А., Щеглова, О. А., Мусин, А. Е. (ред.). *Славяно-русское ювелирное дело и его истоки. Материалы Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Гали Фёдоровны Корзухиной (Санкт-Петербург, 10 – 16 апреля 2006 г.)*. Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 73-78.
- Аксенов, В. С., Михеев, В. К. 2006. *Население Харазского каганата в памятниках истории и культуры. «Сухогомольшанский могильник VIII – IX вв.»*. Хазарский альманах, 5. Киев; Харьков: Каравелла.
- Алихова, А. Е. 1962. Древние городища Курского Посеймья. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 113, с. 86-133.
- Ауліх, В. В. 1962. Металеві пряжки та прикраси з верхнього горизонту городища в с. Зимно Волинської області. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині*, 4, с. 92-105.
- Ауліх, В. В. 1970. До історії ремесла східних слов'ян у VI – VIII ст. *Археологія*, XXIII, с. 120-124.
- Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI – VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.
- Аун, М. 1980. *Курганные могильники восточной Эстонии во второй половине I тысячелетия нашей эры*. Таллинн: Валгус.
- Аун, М. 1992. *Археологические памятники второй половины I тысячелетия н. э. в Юго-Восточной Эстонии*. Таллинн: Олион.
- Ахмедов, И. Р., Обломский, А. М. 1996. Конская сбруя. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. Раннеславянский мир*, 3. Москва, с. 16.
- Ахмедов, И. Р., Обломский, А. М., Радюш, О. А. 2015. Брянский клад вещей с выемчатыми эмальями (предварительная публикация). *Российская археология*, 2, с. 146-166.
- Ахмедов, И. Р., Обломский, А. М., Радюш, О. А., Приймак, В. В. 2015. Исследования на месте находки клада украшений с выемчатыми эмальями в Суземском районе Брянской области. *Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2013 г.: Научный ежегодник*, с. 8-17.
- Бажан, И. А. 2011. *Двуластинчатые, пальчатые и зооантропоморфные фибулы из «случайных» находок на территории Восточной Европы 2009 – 2011 гг. Часть 2. Каталог случайных археологических находок*, 6. Москва.
- Баран, В. Д. 1988. *Пражская культура Поднепровья (по материалам поселений у с. Рашков)*. Киев: Наукова думка.
- Белецкий, С. В., Щеглова, О. А. 2002. Литейная форма из раскопок на городище Воронич в 2002 г. В: *Новое в византийской сфрагистике. Международная научная конференция, посвященная юбилею В. С. Шандровской. Тезисы докладов*. Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, с. 6-11.
- Білінська, Л. І., Володарець-Урбанович, Я. В., Панікарський, А. В., Горбаненко, С. А. 2022. Пархомівський другий скарб раннього середньовіччя: попередні результати дослідження. *Археологія і давня історія України*, 3 (44), с. 263-281.
- Буйнов, Ю. В., Сергеев, М. А. 2012. Матеріали доби бронзи та раннього середньовіччя з поселення Циркуни 13 на Харківщині. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна*, 45, с. 8-17.
- Винокур, І. С. 1997. *Слов'янські ювеліри Подністрів'я (за матеріалами дослідження Бернашівського комплексу I тис. н. е.)*. Кам'янець-Подільський: Oium.

- Володарець-Урбанович, Я. В. 2006а. З історії вивчення пам'яток пеньківської культури на Полтавщині. В: Дятлов, В. О. (ред.). *Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи: Матеріали П'ятої Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів, 14 – 16 квітня 2006 р.)*. Чернігів: Сіверянська думка, с. 21-24.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2006б. Пеньківські старожитності на Полтавщині (до укладення зводу знахідок). В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Охорона та дослідження пам'яток археології: Матеріали 7-го науково-практичного семінару*. Полтава: Техсервіс, с. 41-45.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Пронизки епохи раннього середньовіччя зі слов'янських пам'яток півдня східної Європи. *Археологія і давня історія України*, 2 (13), с. 35-49.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2015. Фібули V – першої половини VIII ст. з Полтавщини (знахідки від початку 2000-х років). *Археологія*, 3, с. 87-106.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2016. Деталі поясних наборів V – першої половини VIII ст. з Полтавщини: знахідки від початку 2000-х років. *Археологія*, 3, с. 56-71.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2017. Ливарні формочки слов'ян раннього середньовіччя: реінтерпретація знахідок. *Археологія і давня історія України*, 1 (22), с. 331-346.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2018а. Квадратні підвіски «Козівка / Нова Одеса». *Археологія*, 3, с. 46-64.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2018б. Ливарні формочки у слов'ян епохи раннього середньовіччя: доповнення каталогів О. О. Щеглової. *Старожитності Лівобережжя Подніпров'я 2018*, с. 105-128.
- Володарець-Урбанович, Я. 2018с. Свастика у славян (по матеріалам археологічних культур другої половини I тис. н. е.). *Revista Arheologică, serie nouă*, XIV, 2, с. 27-50.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2018d. Блажківський скарб: 115-річниця знахідки. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, с. 126-153.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2021. Прикраси із мушель у вбранні ранньосередньовічних слов'ян. *Археологія і давня історія України*, 3 (40), с. 243-263.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Буйнов, Ю. В. 2017. Литейные формочки с поселения Циркуны 13. *Stratum plus*, 5, с. 57-86.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Нестеровський, В. А. 2022. Бурштинові намистини із слов'янських ранньосередньовічних пам'яток: аналіз джерельної бази. *Археологія*, 3, с. 32-57.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Сидоренко, О. В. 2021. Слов'янські прикраси раннього середньовіччя із полтавського Посулля: нові знахідки. *Археологія і давня історія України*, 1 (38), с. 362-382.
- Воронцов, А. М. 2014. Поздний период существования мощинской культуры. *Краткие сообщения Института археологии*, 235, с. 311-327.
- Воронцов, А. М. 2016. Памятники мощинской культуры в третьей четверти I тыс. н. э. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V – VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 221-260.
- Гавритухин, И. О. 1996. Датировка днепровских кладов первой группы методом синхронизации с древностями других территорий. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 58-95.
- Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. 1995. Гапоновский клад (предварительная публикация). *Российская археология*, 4, с. 136-149.
- Гавритухин, И. О., Пьянков, А. В. 2003. Древности и памятники VIII – IX веков. Крым, Северо-Восточное Причерноморье и Закавказье в эпоху средневековья IV – XIII века. Москва, с. 191-193.
- Гавритухин, И. О., Щеглова, О. А. 1996. Группы днепровских раннесредневековых кладов. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 53-57.
- Ганощенко, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Скарб кола Мартинівки з Правих Солонців Херсонської області. *Археологія та Давня історія України*, 32 (3), с. 126-150.
- Горбаненко, С. А. 2016. Флотація і промивка як методи археологічних досліджень: реалії й перспективи. *Археологія та давня історія України*, 1 (18), с. 137-144.

- Горюнов, Е. А. 1981. *Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья*. Ленинград: Наука.
- Горюнова, В. М. 1987. К вопросу об оловянных украшениях «антских» кладов. В: Пряхин, А. Д. (ред.). *Археологические памятники эпохи железа Восточноевропейской лесостепи*. Воронеж: ВГУ, с. 85-93.
- Горюнова, В. М. 1992. Новый клад антского времени из Среднего Поднепровья. *Археологические вести*, 1, с. 126-140.
- Горюнова, В. М., Родинкова, В. Е. 1999. Раннеславянское поселение Великие Будки (Хутор). *Stratum plus*, 4, с. 167-219.
- Григорьева, Н. 2011. Вещи из свинцево-оловянистых сплавов из раскопа III на Земляном Городище в Старой Ладого. В: Колесник, В. Ф. (ред.). *Археология: сладок віків: Матеріали Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Біла Церква, с. 181-184.
- Григорьева, Н. В., Щеглова, О. О. 2012. Украшения из свинцево-оловянистых сплавов в материалах раскопа 3 на Земляном городище в Старой Ладоге. В: *Истоки славянства и Руси: сборник статей по материалам X чтений памяти Анны Мачинской (Старая Ладога, 24 – 25 декабря 2005 г.)*. Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 250-255.
- Дерев'янок, О. М., Володарець-Урбанович, Я. В. 2017. Заховання скарбів східноєвропейських виймчастих емалей та типу «Мартинівки»: паралелі. В: Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (ред.). *Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко*. Київ, с. 33-48.
- Дідик, В. В. 2009. Нова знахідка ранньосередньовічного скарбу у водозборі Сіверського Дінця. *Слобожанське культурне надбання: Збірка статей учених з пам'яткоохоронної роботи*, 2, с. 214-226.
- Дідик, В. В. 2012. Вироби степового зразку із ранньосередньовічного Коропівського скарбу. В: Свистун, Г. Є. (ред.). *Салтово-маяцька археологічна культура: проблеми та дослідження: збірник наукових праць, присвячених проблемам та перспективам сатловознавства, за матеріалами Міжнародної наукової конференції «XVI Слобожанські читання»*, 2. Харків, с. 19-25.
- Дідик, В. В. 2017. Платівчаті прикраси Коропівського скарбу: збережена традиція або самостійний етап розвитку примітивного ювелірного промислу. В: Аксенов, В. С. (ред.). *В. К. Міхеєв. Учні та послідовники до 80-річчя з дня народження*. Харків: Іріс, с. 42-51.
- Еремеев, И. И., Дзюба, О. Ф. 2010. *Очерки исторической географии лесной части пути из варяг в греки*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Захаров, С. Д. 2011. Методика промывки культурного слоя средневековых памятников. В: Родинкова, В. Е. (ред.). *Новые исследования по археологии стран СНГ и Балтии. Материалы школы молодых археологов*. Кириллов, 3 – 12 сентября 2011 г. Москва: ИА РАН, с. 211-238.
- Исланова, И. В. 2007. Верхневолжье и Валдай. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Восточная Европа в середине I тыс. н. э. Раннеславянский мир*, 9. Москва: ИА РАН, с. 301-332.
- Исланова, И. В. 2012. *Древности в верховьях Волги (ранний железный век и раннее средневековье)*. Раннеславянский мир, 14. Москва.
- Исланова, И. В. 2014. Памятники типа Подол (культурные контакты населения Верхневолжья в третьей четверти I тыс. н. э.). В: Обломский, А. М. (ред.). *Проблемы взаимодействия населения Восточной Европы в эпоху Великого переселения народов*. Раннеславянский мир, 15. Москва, с. 26-44.
- Касюк, А. Ф., Вяргей, В. С., Шнеевайс, Е., Бартроу, Г., Шуман, Ф. 2018. Археалагічныя даследаванні каля вёскі Снядзін Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці ў 2015 – 2016 гг. (папярэдняе паведамленне). *Матэрыялы па археалогіі Беларусі*, 29, с. 231-235.
- Кашкин, А. В., Родинкова, В. Е. 2010. Памятники суджанского региона эпохи Велико-го переселения народов. *Верхнедонской археологический сборник*, 5, с. 80-92.
- Козак, Д. Н. 1988. Поселення першої чверті I тис. н. е. поблизу с. велика Слобідка на Середньому Дністрі. *Археологія*, 62, с. 52-59.
- Колода, В. В. 2016. «Антський скарб» з городища Коропові Хутори на Харківщині. *Вісник Інституту археології Львівського університету*, 11, с. 66-77.
- Комар, О. В. 2021. Ювелірна форма з Ходосівського поселення волинцевської культури. *Археологія і давня історія України*, 1 (38), с. 383-397.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. *Каталог памятников. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики*, V, с. 352-435, 586-705.

- Кракало, І. В. 2011. Лубенський скарб на початку ХХІ ст. *Свічадо Придніпров'я. Краєзнавчий альманах, книга шоста — сьома*, с. 87-90.
- Кренке, Н. А. 2011. *Дьяково городище: культура населения бассейна Москвы-реки в I тыс. до н. э. — I тыс. н. э.* Москва: ИА РАН.
- Кренке, Н. А., Тавлинцева, Е. Ю. 2002. Лигейные формы с Дьякова городища. *Российская археология*, 4, с. 90-110.
- Левада, М. Е. 2010. Сухоносивка. *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, с. 557-594.
- Левко, О. Н., Дернович, С. Д., Кенько, П. М. 2021. Нарис 3. Етнокультурних контекст ювелірних изделий археологического комплекса Кордон. В: Моця, О. П. (ред.). *Дніпро — Даугава — Німан: міжцивілізаційні контакти в середньовічні часи*. Київ: ІА НАН України, с. 40-55.
- Милян, Т. 2012. Декоративні предмети ранньослов'янського часу у межиріччі Дністра та Західного Бугу. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники*, 5, с. 119-132.
- Михайлова, Е. Р. 2015. Украшения из легкоплавких сплавов в культуре псковских длинных курганов: основные формы и поиск аналогий. *Ладога и Ладужская земля в эпоху средневековья*, 5, с. 125-134.
- Обломский, А. М. 1996. Прочие изделия из металла. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. Раннеславянский мир*, 3. Москва, с. 16.
- Обломский, А. М. 2016. Колочинская культура. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V — VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 10-113.
- Обломский, А. М., Завьялов, В. И. 2001—2002. Новые памятники периода раннего средневековья бассейна Северского Донца. *Stratum plus*, 5, с. 71-90.
- Обломский, А. М., Родинкова, В. Е. 2014. Етнокультурный перелом в Поднепровье в VII в. н. э. Хронология событий. *Краткие сообщения Института археологии*, 235, с. 381-404.
- Останина, Т. И., Канунникова, О. М., Степанов, В. П., Никитина, А. Б. 2011. *Кузубаевский клад ювелира VII в. как исторический источник*. Ижевск: Урмуртия.
- Приходнюк, О. М. 1998. *Пеньковская культура: культурно-хронологический аспект исследования*. Воронеж: ВГУ.
- Приходнюк, О. М. 2005. *Пастирське городище*. Київ; Чернівці: Зелена Буковина.
- Приходнюк, О. М., Падин, В. А., Тихонов, Н. Г. 1996. Грубчевский клад антского времени. В: Приходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии*. Киев: Наукова думка, с. 79-102.
- Приходнюк, О. М., Петраускас, О. В. 1999. Археологічні дослідження в поріччі Тясмину в 1991—1993 рр. *Полтавський археологічний збірник 1999*, с. 170-187.
- Родинкова, В. Е. 2003. Локальные разновидности женского металлического убора VII в. в Поднепровье. В: *Чтения, посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом Музее. Тезисы конференции*. 2. Москва: ГИМ, с. 113-117.
- Родинкова, В. Е. 2010. Куриловский клад раннесредневекового времени. *Российская археология*, 4, с. 78-87.
- Родинкова, В. Е. 2012а. Новая находка византийского серебряного сосуда с клеймом в Восточной Европе. *Российская археология*, 4, с. 151-158.
- Родинкова, В. Е. 2012б. Клады «древностей антов» и археологическая ситуация между Сеймом и Плом в конце эпохи Великого переселения народов. В: Щеглова, О. А. (ред.). *Славяне восточной Европы накануне образования Древнерусского государства. Материалы международной конференции, посвященной 110-летию со дня рождения Ивана Ивановича Ляпушкина (1902 — 1968) 3 — 5 декабря 2012 г.* Санкт-Петербург. Санкт-Петербург: Соло, с. 193-197.
- Родинкова, В. Е., Сапрыкина, И. А. 2015. Раннесредневековые клады Суджанщины: новые находки и исследования. В: Кудинов, В. А. (председатель). *Суджа и суджане в отечественной и зарубежной истории и культуре: сборник статей и материалов*. Курск, с. 39-49.
- Родинкова, В. Е., Сапрыкина, И. А., Сычева, С. А. 2018. Клад из Суджи-Замостья и проблема социокультурной интерпретации днепровских раннесредневековых кладов I группы. *Российская археология*, 1, с. 130-147.
- Русанова, И. П. 1973. *Славянские древности VI — IX вв. между Днепром и Западным Бугом*. Свод археологических источников, Е1-25. Москва: Наука.

- Седин, А. А. 2012. Предметы вооружения, снаряжения всадника и верхового коня из городища Никодимово. Могилев: АмелияПринт.
- Седов, В. В. 2007. *Изборск в раннем Средневековье*. Москва: Наука.
- Стрельник, М. О., Володарець-Урбанович, Я. В. 2018. Дві ливарні формочки раннього середньовіччя із Волоського (матеріали експозиції НМГУ). В: Ключко, Л. С., Полідович, Ю. Б. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд крізь віки»*. 21 – 22 листопада 2017 р. Київ: Фенікс, с. 116-128.
- Супруненко, О. Б., Володарець-Урбанович, Я. В., Пуголюк, Ю. О. 2016. Комплекс кола «Мартинівки» з Полтави (Полтавський скарб 2014 р.). *In Sclavenia terra*, 1, с. 91-131.
- Сухобоков, О. В. 1975. *Славяне Днепровского Левобережья (роменская культура и ее предшественники)*. Киев: Наукова думка.
- Сыщиков, Н. В. 2020. Украшения днепровского культурного круга на раннесредневековых памятниках линии Кривца в верховьях р. Воронеж. *Краткие сообщения Института археологии*, 260, с. 282-296.
- Тавлицева, Е. Ю. 2000. К вопросу о металлическом бисере в рязано-окских могильниках (по материалам Шокинского могильника). *Труды Государственного исторического музея*, 122, с. 109-115.
- Тараканова, С. А. 1950. Новые материалы по археологии Пскова. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, XXXIII, с. 48-62.
- Тельнов, Н. 2010. Литейная формочка из городища Потырка. *Revista Arheologică, serie nouă*, V, 1, с. 167-171.
- Терпиловський, Р. В., Шекун, О. В. 1996. *Олександрівка 1 – багатощарове ранньослов'янське поселення біля Чернігова*. Чернігів: Сіверянська думка.
- Томашевский, А. П., Гавритухин, И. О. 1992. *Славянское поселение Тетеревка-I*. Киев.
- Филипчук, М. 2007. Попередні результати дослідження культового місця слов'янського часу на території Пліснеського археологічного комплексу в 2009 р. *Вісник Інституту археології*, 5, с. 135-169.
- Фурасев, А. Г. 1996. Литейные формы из поселения Подол III в Тверской области. В: Синицына, Г. В. *Исследование финальнопалеолитических памятников в Тверской и Смоленской областях. Отчет о полевой работе Тверской археологической экспедиции в 1996 году*. Археологические изыскания, 39. Санкт-Петербург, с. 49-52.
- Хавлюк, П. И. 1963. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Южного Буга. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 108, с. 320-350.
- Хавлюк, П. И. 1974. Раннеславянские поселения в бассейне Южного Буга. В: Третьяков, П. М. *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 181-215.
- Хайрединова, Э. А. 1999. Костюм варваров V века по материалам могильника у села Лучистое в Крыму. В: Левада, М. Э. (ред.). *Сто лет черняховской культуре*. Киев, с. 203-230.
- Хайрединова, Э. А. 2002. Женский костюм варваров Юго-Западного Крыма в VI–VII вв. (по материалам могильника у с. Лучистое). В: Мыц, В. Л., Шукин, М. Б., Кирилко, В. П. (ред.). *Алушта и Алуштинский регион с древних времен до наших дней: Сборник научных трудов по материалам конференции к 100-летию присвоения Алуште статуса города*. Киев: Стило, с. 34-47.
- Хайрединова, Э. А. 2017. Детское погребение первой половины VII в. с пальчатыми фибулами днепровского круга из могильника у села Лучистое в Юго-Западном Крыму. *Краткие сообщения Института археологии*, 248, с. 232-248.
- Харитонов, Г. В., Портнягин, И. Г. 1977. Раскопки селища Белый Городок на Среднем Мологи. *Краткие сообщения Института археологии*, 148, с. 95-97.
- Шадьра В. І. Матеріальна культура археологічного комплексу на возерах Селява і Дняпроўска-Дзвынскім міжрэччэ: I – VIII стст. н. э. В: Левко, О. Н., Белявец, В. Г. (ред.). *Славяне на території Беларусі в догосударственный период: к 90-летию со дня рождения Леонида Давыдовича Поболя*. 2. Минск: Беларуская навука, с. 197-255.
- Шмидельхельм, М. Х. 1959. Городище Рыуге в Юго-Восточной Эстонии. В: Тараканова, С. А.; Терентьева, Л. Н. (ред.). *Вопросы этнической истории народов Прибалтики*. Москва: АН СССР, с. 154-185.
- Шмидт, Е. А. 2003. *Верхнее Поднепровье и Подвинье в III – VII вв. н. э. Тушемлинская культура*. Смоленск.
- Шрамко, Б. А. 1962. *Древности Северского Донца*. Харьков: ХГУ.

- Щеглова, О. А. 1990. О двух группах «древностей антов» в Среднем Поднепровье. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 162-204.
- Щеглова, О. А. 1999. Женский убор из кладов «древностей антов»: готское влияние или готское наследие? *Stratum plus*, 5, с. 287-312.
- Щеглова, О. А. 2009. Волны распространения вещей из Подунавья на Северо-Восток в VI–VIII вв. как отражение миграции или культурных влияний. *Труды Государственного Эрмитажа*, 49, с. 39-65.
- Щеглова, О. А., Родинкова, В. Е. 2003. Крымские мотивы в «древностях антов». В: *Боспор Киммерийский и варварский мир в период античности и средневековья: Материалы IV Боспорских чтений*. Керчь, с. 295-298.
- Щеглова, О. А., Седин, А. А. 2004. Изделия из свинцово-оловянных сплавов с городища Никодимово. В: Макушников, О. А. (ред.). *Славянский мир Полесья в древности и средневековье. Материалы международной научной конференции 19 – 20 октября 2004 г. Гомель*. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, с. 190-193.
- Щукин, М. Б. 1989. Семь сезонов Славяно-Сарматской экспедиции. В: Смирнова, Г. И. (ред.). *Итоги археологических экспедиций*. Ленинград: Государственный Эрмитаж, с. 103-114.
- Belâvec, V., Bitner-Wryblewska, A. 2010. Bałtyjskie czy gockie? Wisioriki wiaderkowate wariantu Pätrovičy-Žviliai. In: Urbaniak, A., Prochowicz, R., Jakubczyk, I., Levada, M., Schuste, J. (eds.). *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*. II. Łódź; Warszawa, s. 167-177.
- Fiedler, U. 1992. *Studien zu Gröberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*. I, II. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- Mitrea, I. 1980. Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI–IX e. n. *Carpica*, XII, p. 55-191.
- Szmoniewski, B. Sz. 2005. Odlewnictwo metal kolorowych w kulturze Wczesnosłowiańskiej. In: Kaczanowski, P., Parczewski, M. (eds.). *Archeologia o początkach słowian*. Kraków, s. 619-626.
- Szmoniewski, B. Sz. 2020. Zapomniana forma odlewnicza z Lachmirowic na Kujawach. *Przyczynek do poznania odlewnictwa wczesnosłowiańskiego. История вещей – история и вещи*. Раннеславянский мир, 20. Москва: ИА РАН, с. 133-145.
- Teodor, D. Gh. 1984. *Civilizația Romanică la est de Carpați on secolele V – VII e. n. (Așezarea de la Botoșana – Suceava)*. București.

REFERENCES

- Aybabin, A. I., Khayredinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoye. Raskopki 1977, 1982 – 1984 godov*. 1. Simferopol; Kerch: Adef-Ukraina.
- Aybabin, A. I., Khayredinova, E. A. 2014. *Mogilnik u sela Luchistoye. Raskopki 1984, 1986, 1991, 1993 – 1995 godov*. 2. Kiyev: Mayster Knyg.
- Aksenov, V. S. Veshchi slavyanskogo oblika na saltovskikh pamyatnikakh Verkhnego Podonechia. In: Peskova, A. A., Shcheglova, O. A., Musin, A. E. (eds.). *Slavyano-russkoye yuvelirnoye delo i ego istoki. Materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii. posvyashchennoy 100-letiyu so dnya rozhdeniya Gali Fedorovny Korzukhinoy (Sankt-Peterburg, 10 – 16 aprelyya 2006 g.)*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya, s. 73-78.
- Aksenov, V. S., Mikheev, V. K. 2006. *Naselenie Kharazskogo kaganata v pamyatnikakh istorii i kultury. «Sukhgomolshanskii mogilnik VIII – IX vv.»*. Khazaraskii almanakh, 5. Kiev; Kharkov: Karavella.
- Alikhova, A. E. 1962. Drevnie gorodishcha Kurskogo Poseimia. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 113, s. 86-133.
- Aulikh, V. V. 1962. Metalevi priazhky ta prykrasy z verkhnoho horyzontu horodyshcha v s. Zymno Volynskoi oblasti. *Materialy i doslidzhennia z arkheologii Prykarpattia ta Volyni*, 4, s. 92-105.
- Aulikh, V. V. 1970. Do istorii remesla skhidnykh slov'ian u VI – VIII st. *Arkheolohiia*, XXIII, s. 120-124.
- Aulikh, V. V. 1972. *Zymnivske horodyshche – slov'ianska pam'iatka VI – VII st. n. e. v Zakhidni Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.
- Aun, M. 1980. *Kurgannye mogilniki vostochnoi Estonii vo vtoroi polovine I tysiacheletii nashei ery*. Tallinn: Valgus.
- Aun, M. 1992. *Arkheologicheskie pamyatniki vtoroi poloviny I tysiacheletii n. e. v Iugo-Vostochnoi Estonii*. Tallinn: Olion.
- Akhmedov, I. R., Oblomskii, A. M. 1996. Kanskaia sbruiia. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moskva, s. 16.
- Akhmedov, I. R., Oblomskii, A. M., Radiush, O. A. 2015. Brianskii klad veshchei s vsemchatymi emaliami (predvaritelnaia publikatsiia). *Rossiiskaia arkheologiia*, 2, s. 146-166.

- Akhmedov, I. R., Oblomskii, A. M., Radiush, O. A., Priimak, V. V. 2015. Issledovaniia na meste nakhodki klada ukrasheni s vyemchastymi emaliami v Suzemskom raione Brianskoï oblasti. *Arkheologicheskie issledovaniia v Evroregione «Dnepr» v 2013 g.: Nauchnyi ezhegodnik*, s. 8-17.
- Bazhan, I. A. 2011. *Druplastinchatye, palchatye i zooantropomorfnye fibuly iz «sluchainykh» nakhodok na territorii Vostochnoi Evropy 2009 – 2011 gg. Chast 2*. Katalog sluchainykh arkheologicheskikh nakhodok, 6. Moskva.
- Baran, V. D. 1988. *Prazhskaia kultura Podnestrovia (po materialam poselenii u s. Rashkov)*. Kiev: Naukova dumka.
- Beletskii, S. V., Shcheglova, O. A. 2002. Liteinaia forma iz raskopok na gorodishche Voronich v 2002 g. In: *Novoe v vizantiiskoi sfragistike. Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia, posviashchennaia iubileiu V. S. Shandrovskaï. Tezisy dokladov*. Sankt-Peterburg: Gosudarstvennyi Ermitazh, s. 6-11.
- Bilynska, L. I., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Panikarskyi, A. V., Horbanenko, S. A. 2022. Parkhomivskiy druhyi skarb rannoho serednovichchia: poperedni rezultaty doslidzhennia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (44), s. 263-281.
- Buinov, Yu. V., Serhieiev, M. A. 2012. Materialy doby bronzy ta rannoho serednovichchia z poselenia Tsyrkuny 13 na Kharkivshchyni. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 45, s. 8-17.
- Vynokur, I. S. 1997. *Slov'ianski yuveliry Podnistrovia (za materialamy doslidzhennia Bernashivskoho kompleksu I tys. n. e.)*. Kam'ianets-Podilskiy: Oium.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2006a. Z istorii vyvchennia pam'iatok penkivskoi kultury na Poltavshchyni. In: Diatlov, V. O. (ed.). *Serednovichni starozhytnosti Tsentralno-Skhidnoi Yevropy: Materialy P'iatoi Mizhnarodnoi studentskoi naukovoï arkheolohichnoi konferentsii (Chernihiv, 14 – 16 kvitnia 2006 r.)*. Chernihiv: Siverianska dumka, s. 21-24.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2006b. Penkivski starozhytnosti na Poltavshchyni (do ukladennia zvodu znakhidok). In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Okhorona ta doslidzhennia pam'iatok arkheolohii: Materialy 7-ho naukovo-praktychnoho seminaru*. Poltava: Tekhservis, s. 41-45.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2014. Pronyzky epokhy rannoho serednovichchia zi slov'ianskykh pam'iatok pivdnia skhidnoi Yevropy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (13), s. 35-49.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2015. Fibuly V – pershoï polovyny VIII st. z Poltavshchyny (znakhidky vid pochatku 2000-kh rokiv). *Arkheolohiia*, 3, s. 87-106.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2016. Detali poiasnykh naboriv V – pershoï polovyny VIII st. z Poltavshchyny: znakhidky vid pochatku 2000-kh rokiv. *Arkheolohiia*, 3, s. 56-71.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2017. Lyvarni formochky slov'ian rannoho serednovichchia: reinterpretatsiia znakhidok. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (22), s. 331-346.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018a. Kvadratni pidvisky «Koziiivka / Nova Odesa». *Arkheolohiia*, 3, s. 46-64.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018b. Lyvarni formochky u slov'ian epokhy rannoho serednovichchia: dopovnennia katalohiv O. O. Shcheglovoi. *Starozhytnosti Livoberezhnogo Podniprovia 2018*, s. 105-128.
- Volodarets-Urbanovich, Ia. 2018c. Svastika u slavian (po materialam arkheologicheskikh kultur vtoroi poloviny I tys. n. e.). *Revista Arheologică, serie nouă*, XIV, 2, s. 27-50.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018d. Blazhktivskiy skarb: 115-richnytsia znakhidky. In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Starozhytnosti Livoberezhzhia Dnipro*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, s. 126-153.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2021. Prykrasy iz mushel u vbranni rannoserednovichnykh slov'ian. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (40), s. 243-263.
- Volodarets-Urbanovich, Ia. V., Buinov, Iu. V. 2017. Liteinye formochki s poseleniia Tsirkuny 13. *Stratum plus*, 5, s. 57-86.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Nesterovskiy, V. A. 2022. Burshtynovi namystyny iz slov'ianskykh rannoserednovichnykh pam'iatok: analiz dzherelnoi bazy. *Arkheolohiia*, 3, s. 32-57.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Sydorenko, O. V. 2021. Slov'ianski prykrasy rannoho serednovichchia iz poltavskoho Posullia: novi znakhidky. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (38), s. 362-382.
- Vorontsov, A. M. 2014. Pozdniï period sushchestvovaniia moshchinskoi kultury. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 235, s. 311-327.
- Vorontsov, A. M. 2016. Pamiatniki moshchinskoi kultury v tretei chetverti I tys. n. e. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (ed.). *Rannesrednekovye drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V – VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moskva: IA RAN, s. 221-260.
- Gavritukhin, I. O. 1996. Datirovka dneprovskikh kladov pervoi gruppy metodom sinkhronizatsii s drevnostiami drugikh territorii. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 58-95.
- Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. 1995. Gaponovskii klad (predvaritelnaia publikatsiia). *Rossiiskaia arkheologiia*, 4, s. 136-149.

- Gavritukhin, I. O., Piankov, A. V. 2003. Drevnosti i pamiatniki VIII–IX vekov. *Krym, Severo-Vostochnoe Prichernomorie i Zakavkazze v epokhu srednevekovia IV – XIII veka*. Moskva, s. 191-193.
- Gavritukhin, I. O., Shcheglova, O. A. 1996. Gruppy dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 53-57.
- Hanoshchenko, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Skarb kola Martynivky z Pravykh Solontsviv Khersonskoi oblasti. *Arkheolohiia ta Davnia istoriia Ukrainy*, 32 (3), s. 126-150.
- Horbanenko, S. A. 2016. Flotatsiia i promyvka yak metody arkheolohichnykh doslidzhen: realii y perspektyvy. *Arkheolohiia ta davnia istoriia Ukrainy*, 1 (18), s. 137-144.
- Goriunov, E. A. 1981. *Rannie etapy istorii slavian Dneprovskogo Levoberezhia*. Leningrad: Nauka.
- Goriunova, V. M. 1987. K voprosu ob oloviannykh ukrasheniiah «antskikh» kladov. In: Priakhin, A. D. (ed.). *Arkheologicheskie pamiatniki epokhi zheleza Vostochnoevropeiskoi lesostepi*. Voronezh: VGU, s. 85-93.
- Goriunova, V. M. 1992. Novyi klad antskogo vremeni iz Srednego Podneprov'ia. *Arkheologicheskie vesti*, 1, s. 126-140.
- Goriunova, V. M., Rodinkova, V. E. 1999. Ranneslavianskoe poselenie Velikie Budki (Khutor). *Stratum plus*, 4, s. 167-219.
- Grigoreva, N. 2011. Veshchi iz svintsovo-olovianistykh splavov iz raskopa III na Zemlianom Gorodishche v Staroi Ladogi. In: Kolesnik, V. F. (ed.). *Arkheologiia: spadok vikio: Materiali Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenikh*. Bila Tserkva, s. 181-184.
- Grigoreva, N. V., Shcheglova, O. O. 2012. Ukrasheniia iz svintsovo-olovianistykh splavov v materialakh raskopa 3 na Zemlianom gorodishche v Staroi Ladoge. In: *Istoki slavianstva i Rusi: sbornik statei po materialam X chtenii pamiati Anny Machinskoi (Staraia Ladoga, 24–25 dekabria 2005 g.)*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia, s. 250-255.
- Derev'ianko, O. M., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2017. Zakhovannia skarbiv skhidnoevropeiskykh vyimchastykh emalei ta typu «Martynivky»: paraleli. In: Skyba, A. V., Horbanenko, S. A. (eds.). *Yevropeiska arkheolohiia I tysiacholittia n. e.: Zbirnyk naukovykh prats na chest Liany Vasylivny Vakulenko*. Kyiv, s. 33-48.
- Didyk, V. V. 2009. Nova znakhidka rannoserednovichnoho skarbu u vodozbori Siverskoho Dintsia. *Slobzhanske kulturne nadbannia: Zbirka statei uchenykh z pam'iatkookhoronnoi roboty*, 2, s. 214-226.
- Didyk, V. V. 2012. Vyroby stepovoho zrazku iz rannoserednovichnoho Koropivskoho skarbu. In: Svystun, H. Ye. (ed.). *Saltovo-maiatska arkheolohichna kultura: problemy ta doslidzhennia: zbirnyk naukovykh prats, prysviachenykh problemam ta perspektyvam saltovoznavstva, za materialamy Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii «XVI Slobzhanski chytannia»*, 2. Kharkiv, s. 19-25.
- Didyk, V. V. 2017. Plativchati prykrasy Koropivskoho skarbu: zberezhenia tradytsiia abo samostiinyi etap rozvytku prymityvnoho yuvelirnogo promyslu. In: Aksenov, V. S. (ed.). *V. K. Mikheiev. Uchni ta poslidovnyky do 80-richchia z dnia narodzhennia*. Kharkiv: Iris, s. 42-51.
- Eremeev, I. I., Dziuba, O. F. 2010. *Ocherki istoricheskoi geografii lesnoi chasti puti iz variag v greki*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia.
- Zakharov, S. D. 2011. Metodika promyvki kulturnogo sloia srednevekovykh pamiatnikov. In: Rodinkova, V. E. (ed.). *Novye issledovaniia po arkheologii stran SNG i Baltii. Materialy shkoly molodykh arkheologov. Kirillov, 3 – 12 sentiabria 2011 g.* Moskva: IA RAN, s. 211-238.
- Islanova, I. V. 2007. Verkhnevolzhe i Valdai. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (eds.). *Vostochnaia Evropa v seredine I tys. n. e.* Ranneslavianskii mir, 9. Moskva: IA RAN, s. 301-332.
- Islanova, I. V. 2012. *Drevnosti v verkhoviakh Volgi (rannii zheleznyi vek i rannee srednevekovie)*. Ranneslavianskii mir, 14. Moskva.
- Islanova, I. V. 2014. Pamiatniki tipa Podol (kulturnye kontakty naseleniia Verkhnevolzhia v tretei chetverti I tys. n. e.). In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Problemy vzaimodeistviia naseleniia Vostochnoi Evropy v epokhu Velikogo pereseleniia narodov*. Ranneslavianskii mir, 15. Moskva, s. 26-44.
- Kasyuk, A. F., Verhey, V. S., Shnyevyays, E., Bartrou, H., Shuman, F. 2018. Arkheolohichni doslidzhennia poblyzu sela Snyadyn Petrykivs'koho rayonu Homel's'koi oblasti u 2015–2016 rokakh. (poperednye povidomlennia). *Materialy po arkheologii Belarusi*, 29, s. 231-235.
- Kashkin, A. V., Rodinkova, V. E. 2010. Pamiatniki sudzhanskogo regiona epokhi Velikogo pereseleniia narodov. *Verkhnedonskoi arkheologicheskii sbornik*, 5, s. 80-92.
- Kozak, D. N. 1988. Poselennia pershoi chverti I tys. n. e. poblyzu s. Velyka Slobidka na Serednomu Dnistri. *Arkheolohiia*, 62, s. 52-59.
- Koloda, V. V. 2016. «Antskiy skarb» z horodyshcha Koropovi Khutory na Kharkivshchyni. *Visnyk Instytutu arkheolohii Lvivskoho universytetu*, 11, s. 66-77.
- Komar, O. V. 2021. Yuvelirna forma z Khodosivskoho poselennia volyntsevskoi kultury. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (38), s. 383-397.
- Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. Katalog pamiatnikov. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavriki*, V, s. 352-435, 586-705.

- Krakalo, I. V. 2011. Lubenskyi skarb na pochatku XXI st. *Svichado Prydniprovia. Kraieznavchyi almanakh*, knyha shosta – soma, s. 87-90.
- Krenke, N. A. 2011. *Diakovo gorodishche: kultura naseleniia basseina Moskovy-reki v I tys. do n. e. – I tys. n. e.* Moskva: IA RAN.
- Krenke, N. A., Tavlintseva, E. Iu. 2002. Liteinye formy s Diakova gorodishcha. *Rossiiskaia arkheologiia*, 4, s. 90-110.
- Levada, M. E. 2010. Sukhonosivka. *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*, II, s. 557-594.
- Levko, O. N., Dernovych, S. D., Kenko, P. M. 2021. Narys 3. Etnokulturnykh kontekst i uvelirnykh izdelii arkheologicheskogo kompleksa Kordon. In: Motsia, O. P. (ed.). *Dnipro – Dauhava – Niman: mizhtsyvoilizatsiini kontakty v serednovichni chasy*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 40-55.
- Mylian, T. 2012. Dekoratyvni predmety rannoslov'ianskoho chasu u mezhyrichchi Dnistra ta Zakhidnoho Buhu. *Naukovi studii. Istoryko-kraieznavchyi muzei m. Vynnyky*, 5, s. 119-132.
- Mikhailova, E. R. 2015. Ukrasheniia iz legkoplavkikh splavov v kulturne pskovskikh dlinnykh kurganov: osnovnye formy i poisk analogii. *Ladoga i Ladozhskaia zemlia v epokhu srednevekovia*, 5, s. 125-134.
- Oblomskii, A. M. 1996. Prochie izdeliia iz metalla. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst. Ranneslavianskii mir*, 3. Moskva, s. 16.
- Oblomskii, A. M. 2016. Kolochinskaia kultura. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (ed.). *Rannesrednevekove drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V – VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moskva: IA RAN, s. 10-113.
- Oblomskii, A. M., Zavalov, V. I. 2001–2002. Nove pamiatniki perioda rannego srednevekovia basseina Severskogo Dontsa. *Stratum plus*, 5, s. 71-90.
- Oblomskii, A. M., Rodinkova, V. E. 2014. Etnokulturnyi perelom v Podneprove v VII v. n. e. Khronologiia sobytii. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 235, s. 381-404.
- Ostanina, T. I., Kanunnikova, O. M., Stepanov, V. P., Nikitina, A. B. 2011. *Kuzebaevskii klad i uvelira VII v. kak istoricheskii istochnik*. Izhevsk: Urmurtiia.
- Prikhodniuk, O. M. 1998. *Penkovskaia kultura: kulturno-khronologicheskii aspekt issledovaniia*. Voronezh: VGU.
- Prykhodniuk, O. M. 2005. *Pastyrske horodyshche*. Kyiv; Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
- Prikhodniuk, O. M., Padin, V. A., Tikhonov, N. G. 1996. Trubchevskii klad antskogo vremeni. In: Prikhodniuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n. e. po arkheologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kiev: Naukova dumka, s. 79-102.
- Prykhodniuk, O. M., Petrauskas, O. V. 1999. Arkheolohichni doslidzhennia v porichchi Tiasmynu v 1991–1993 rr. *Poltavskiy arkheolohichnyi zbirnyk 1999*, s. 170-187.
- Rodinkova, V. E. 2003. Lokalnye raznovidnosti zhenskogo metallicheskogo ubora VII v. v Podneprove. In: *Chteniia, posviashchennye 100-letiiu deiatelnosti Vasiliia Alekseevicha Gorodtsova v Gosudarstvennom Istoricheskom Muzei. Tezisy konferentsii. 2*. Moskva: GIM, s. 113-117.
- Rodinkova, V. E. 2010. Kurilovskii klad rannesrednevekovogo vremeni. *Rossiiskaia arkheologiia*, 4, s. 78-87.
- Rodinkova, V. E. 2012a. Novaia nakhodka vizantiiskogo serebriano sosa s kleimom v Vostochnoi Evrope. *Rossiiskaia arkheologiia*, 4, s. 151-158.
- Rodinkova, V. E. 2012b. Klady «drevnostei antov» i arkheologicheskaiia situatsiia mezhdou Seimom i Pslom v kontse epokhi Velikogo pereseleniia narodov. In: Shcheglova, O. A. (ed.). *Slaviane vostochnoi Evropy nakanune obrazovaniia Drevnerusskogo gosudarstva. Materialy mezhdunarodnoi konferentsii, posviashchennoi 110-letiiu so dnia rozhdeniia Ivana Ivanovicha Liapushkina (1902 – 1968) 3 – 5 dekabria 2012 g. Sankt-Peterburg*. Sankt-Peterburg: Solo, s. 193-197.
- Rodinkova, V. E., Saprykina, I. A. 2015. Rannesrednevekove klady Sudzhanshchiny: nove nakhodki i issledovaniia. In: Kudinov, V. A. (predsedatel). *Sudzha i sudzhane v otechestvennoi i zarubezhnoi istorii i kulturne: sbornik statei i materialov*. Kursk, s. 39-49.
- Rodinkova, V. E., Saprykina, I. A., Sycheva, S. A. 2018. Klad iz Sudzhi-Zamostia i problema sotsiokulturnoi interpretatsii dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov I grupy. *Rossiiskaia arkheologiia*, 1, s. 130-147.
- Rusanova, I. P. 1973. *Slavianskie drevnosti VI – IX vv. mezhdou Dneprom i Zapadnym Bugom*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-25. Moskva: Nauka.
- Sedin, A. A. 2012. *Predmety vooruzheniia, snariazheniia vsadnika i verkhovogo konia iz gorodishcha Nikodimovo*. Mogilev: AmeliiaPrint.
- Sedov, V. V. 2007. *Izborsk v rannem Srednevekove*. Moskva: Nauka.
- Strelnyk, M. O., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2018. Dvi lyvarni formochky rannoho serednovichchia iz Voloskoho (materialy ekspozitsii NMIU). In: Klochko, L. S., Polidovych, Yu. B. (eds.). *Muzeini chytannia. Materialy naukovoi konferentsii «Iuvelirne mystetstvo – pohliad kriz viky»*. 21 – 22 lystopada 2017 r. Kyiv: Feniks, s. 116-128.

- Suprunenko, O. B., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Puholovok, Yu. O. 2016. Kompleks kola «Martynivky» z Poltav (Poltavskiy skarb 2014 r.). In *Sclavenia terra*, 1, s. 91-131.
- Sukhobokov, O. V. 1975. *Slaviane Dneprovskogo Levoberezhia (romenskaia kultura i ee predshestvenniki)*. Kiev: Naukova dumka.
- Syshchikov, N.V. 2020. Ukrasheniia dneprovskogo kulturnogo kruga na rannesrednevekovykh pamiatnikakh linii Krivtsa v verkhoviakh r. Voronezh. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkhologii*, 260, s. 282-296.
- Tavlintseva, E. Iu. 2000. K voprosu o metallicheskom bisere v riazano-okskikh mogilnikakh (po materialam Shokshinskogo mogilnika). *Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeia*, 122, s. 109-115.
- Tarakanova, S. A. 1950. Novye materialy po arkhologii Pskova. *Kratkie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kul'tury*, XXXIII, s. 48-62.
- Tel'nov, N. 2010. Liteinaia formochka iz gorodishcha Potyrka. *Revista Arheologică, serie nouă*, V, 1, p. 167-171.
- Terpylovskiy, R. V., Shekun, O. V. 1996. *Oleksandrioka 1 – bahatosharove rannoslov'ianske poseleniia bilia Chernihova*. Chernihiv: Siverianska dumka.
- Tomashevskii, A. P., Gavritukhin, I. O. 1992. *Slavianskoe poselenie Teterevka-I*. Kiev.
- Fylypchuk, M. 2007. Poperedni rezultaty doslidzhenniia kultovoho mistsia slov'ianskoho chasu na terytorii Plisneskoho arkhelohichnoho kompleksu v 2009 r. *Visnyk Instytutu arkhelohii*, 5, s. 135-169.
- Furasev, A. G. 1996. Liteinye formy iz poseleniia Podol III v Tverskoi oblasti. In: Sinitsyna, G. V. *Issledovanie finalnopaleoliticheskikh pamiatnikov v Tverskoi i Smolenskoj oblastiakh. Otchet o polevoi rabote Tverskoi arkhelohicheskoi ekspeditsii v 1996 godu*. Arkheologicheskie izyskaniia, 39. Sankt-Peterburg, s. 49-52.
- Khavliuk, P. I. 1963. Ranneslavianskie poseleniia Semenki i Samchintsy v srednem techenii Iuzhnogo Buga. *Materialy i issledovaniia po arkhologii SSSR*, 108, s. 320-350.
- Khavliuk, P. I. 1974. Ranneslavianskie poseleniia v basseine Iuzhnogo Buga. In: Tretiakov, P. M. *Rannesrednevekovye vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, s. 181-215.
- Khairidinova, E. A. 1999. Kostium varvarov V veka po materialam mogilnika u sela Luchistoe v Krymu. In: Levada, M. E. (ed.). *Sto let cherniakhovskoi kul'ture*. Kiev, s. 203-230.
- Khairidinova, E. A. 2002. Zhenskii kostium varvarov Iugo-Zapadnogo Kryma v VI–VII vv. (po materialam mogilnika u s. Luchistoe). In: Myts, V. L., Shchukin, M. B., Kirilko, V. P. (eds.). *Alushta i Alushtinskii region s drevnikh vremen do nashikh dnei: Sbornik nauchnykh trudov po materialam konferentsii k 100-letiiu prisvoeniia Alushte statusa goroda*. Kiev: Stilos, s. 34-47.
- Khairidinova, E. A. 2017. Detskoe pogrebenie pervoi poloviny VII v. s palchatymi fibulami dneprovskogo kruga iz mogilnika u sela Luchistoe v Iugo-Zapadnom Krymu. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkhologii*, 248, s. 232-248.
- Kharitonov, G. V., Portniagin, I. G. 1977. Raskopki selishcha Belyi Gorodok na Srednem Mologe. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkhologii*, 148, s. 95-97.
- Shadyra, V. I. Material' na kul'tura arkhelohichnoho kompleksu na ozeri Seleva v Dnipro-Dvyns'komu mezhyrichchi: I–VIII st. n. e. In: Levko, O. N., Beliavets, V. G. (ed.). *Slaviane na territorii Belarusi v dogosudarstvennyi period: k 90-letiiu so dnia rozhdeniia Leonida Davydovicha Pobolia*. 2. Minsk: Bilorus'ka nauka, s. 197-255.
- Shmidelkholm, M. Kh. 1959. Gorodishche Ryuge v Iugo-Vostochnoi Estonii. In: Tarakanova, S. A.; Terenteva, L. N. (eds.). *Voprosy etnicheskoi istorii narodov Pribaltiki*. Moskva: AN SSSR, s. 154-185.
- Shmidt, E. A. 2003. *Verkhnee Podneprove i Podvine v III – VII vv. n. e. Tushemlinskaia kultura*. Smolensk.
- Shramko, B. A. 1962. *Drevnosti Severskogo Dontsa*. Kharkov: KhGU.
- Shcheglova, O. A. 1990. O dvukh gruppakh «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. In: Terpilovskii, R. V. (ed.). *Materialy i issledovaniia po arkhologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 162-204.
- Shcheglova, O. A. 1999. Zhenskii ubor iz kladov «drevnostei antov»: gotskoe vliianie ili gotskoe nasledie? *Stratum plus*, 5, s. 287-312.
- Shcheglova, O. A. 2009. Volny rasprostraneniia veshchei iz Podunavia na Severo-Vostok v VI–VIII vv. kak otrazhenie migratsii ili kulturnykh vliianii. *Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha*, 49, s. 39-65.
- Shcheglova, O. A., Rodinkova, V. E. 2003. Krymskie motivy v «drevnostiakh antov». In: *Bospor Kimmeriskii i varvarkii mir v period antichnosti i srednevekovia: Materialy IV Bosporskikh chtenii*. Kerch, s. 295-298.
- Shcheglova, O. A., Sedin, A. A. 2004. Izdeliia iz svintsovo-oloviannykh splavov s gorodishcha Nikodimovo. In: Makushnikov, O. A. (ed.). *Slavianskii mir Polesia v drevnosti i srednevekovie. Materialy mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii 19 – 20 oktiabria 2004 g.* Gomel. Gomel: GGU im. F. Skoriny, s. 190-193.
- Shchukin, M. B. 1989. Sem sezonov Slaviano-Sarmatskoi ekspeditsii. In: Smirnova, G. I. (ed.). *Itogi arkhelohicheskikh ekspeditsii*. Leningrad: Gosudarstvennyi Ermitazh, s. 103-114.

- Belâvec, V., Bitner-Wryblewska, A. 2010. Bałtyjskie czy gockie? Wisioriki wiaderkowate wariantu Pätrovičy-Žviliai. In: Urbaniak, A., Prochowicz, R., Jakubczyk, I., Levada, M., Schuste, J. (eds.). *Terra Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina*. II. Łódź; Warszawa, s. 167-177.
- Fiedler, U. 1992. *Studien zu Gröberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*. I, II. Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- Mitrea, I. 1980. Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI–IX e. n. *Carpica*, XII, p. 55-191.
- Szmoniewski, B. Sz. 2005. Odlewnictwo metal kolorowych w kulturze Wczesnosłowiackiej. In: Kaczanowski, P., Parczewski, M. (eds.). *Archeologia o początkach słowian*. Kraków, s. 619-626.
- Szmoniewski, B. Sz. 2020. Zapomniana forma odlewnicza z Lachmirowic na Kujawach. Przyczynęk do poznania odlewnictwa wczesnosłowiańskiego. *Istoriia veshchei – istoriia i veshchi*. Ranneslavianskii mir, 20. Moskva: IA RAN, s. 133-145.
- Teodor, D. Gh. 1984. *Civilizația Romanică la est de Carpați on secolele V – VII e. n. (Așezarea de la Botoșana – Suceava)*. București.

Яа. V. *Volodarets-Urbanovych*, O. V. *Sydorenko*

BRONZE AND LEAD-IN JEWELLERY FROM KHYTTSI HOARD OF EARLY MEDIEVAL TIME

The paper presents consider of bronze and lead-in jewellery from Khyttsi hoard of early medieval time. This complex was discovered near the village Khyttsi Poltava region in 2010. The Khyttsi hoard belongs to the circle of Martynivka hoards. The main part of the finds is kept in a private collection. In April 2010, the site of the find was examined. As a result, a number of finds were discovered.

Bronze finds are represented by a square-shaped pendant «Koziivka / Nova Odesa» with a swastika image on it (1 copy; fig. 1; 2) and bronze tubular: spiral (4 copies; fig. 4: A; 5: A) and fragments of simple smooth ones (11 copies; fig. 4: B; 5: B).

Lead-tin appliques are represented by rings and their variations (13 copies; fig. 6; 7), beads (5 copies; fig. 8; 9), round plaques (2 copies; fig. 10: A; 11: A), rosette plaques (15 copies; fig. 10: B; 11: B), bow plaques (15 copies; fig. 12: A, B; 13: A, B), rectangular appliques (fig. 12: B; 13: B), double (11 copies; fig. 14: A, B; 15: A, B) and triple (26 copies; fig. 14: B, Г; 15: B, Г) plaques. Also, 48 through hole bell of truncated-conical shapes of various sizes (fig. 16–19), including those connected to each other, were discovered.

The Khyttsi hoard was discovered outside the archaeological sites of the third quarter of the 1st millennium AC. So it is possible that this treasure confirms the «domestic» version of the hiding of the treasures of the circle of Martynivka. The treasure was discovered in the area of the Penkivka culture. Because within the borders of Syla basin in Poltava region there are recorded monuments of this culture.

It is difficult to determine who the Khyttsi hoard belonged to. This requires a comprehensive analysis of all things in the complex. A large number of embroidered plaques and beads may indicate that the hoard belonged to a goldsmith. Although this may indicate in favor of the fact that such things were considered valuable and were a means of accumulation.

Keywords: early Middle Ages, 6th–7th centuries, hoards of the Martynivka circle, Penkivka culture, production of bronzes, casts, casting moulds.

Одержано 31.03.2022

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович, кандидат історичних наук, науковий співробітник, ІА НАН України.

VOLODARETS-URBANOVICH Yaroslav V., Candidate of Sciences in History, Researcher, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodarets_urbanovych@iananu.org.ua, volodargrad@ukr.net.

СИДОРЕНКО Олександр Володимирович, співробітник Дніпро-Псельської ранньослов'янської експедиції Інституту археології НАН України.

SYDORENKO Oleksandr V., researcher of the Dnieper-Psel early Slavic expedition of the Institute of Archaeology NAS of Ukraine.